

Књига трећа

СРБИ И ВЕЛИКЕ СИЛЕ

Две гране истог стабла

Нису сви народи подједнаких величина, снага и делотворности. Разлике међу њима, од којих превасходно зависи њихов историјски значај, постоје одувек и, зацело, се никад неће променити. Ова гола истина јесте позната свима, али је многи српски прваци никад нису искрено прихватили. Отуд су и проистекли толики наши промашаји и толика наша посртања.

Сасвим је могућно да један народ у одређеном раздобљу засија, издигне се до највишег степеника, а потом постепено почне да опада и најзад потоне у мору просечности. Ти периоди могу бити краћи или дужи, а њихова премоћ локална или светска. У овом другом случају именују се као епохе нечије владавине.

Уплив у међународним односима, од памтивека, зависио је од једне кључне чињенице - силе. Онај ко је располагао већом силом, могао је другом наметати своје интересе или, у најмању руку, свој ред ствари.

У модерном добу, успоставио се један међународни поредак као начин да се усмеравају односи у свету. Ни овај поредак, међутим, није заснован на равноправности свих, упркос јавном заклинању у универзалну једнакост. Највећи светски народи одређују међународне правце и интересе, али и прописују општа и обавезна правила понашања. Мали народи имају избор да та правила прихвате и потраже своју срећу у постојећим условима, или да се сукобе са унапред извесним исходом. Одбијање малих да се повинују, неизбежно води у њихову народну катастрофу.

Ово, дакако, не значи да се у савременом свету све натура силом и претњом. Постоји један прилично широк простор у којем и мали народи могу деловати у складу са својим интересима. Од њихове вештине и сналажљивости зависи колико ће у томе бити успешни. А најбитнија од свих јесте вештина да се велике силе придобију за сопствене циљеве.

Крупне историјске кризе настајале су онда кад су се велики сударали међу собом. Њихови ратни сукоби неминовно су увлачили и мале државе у трагични ковитлац који је, по правилу, код њих остављао трагичније последице него код самих изазивача.

Дешавало се да велики хушкају мале на међусобне сукобе како би провериле сопствене могућности и испитале намере других великих. У овим случајевима, велики се задржавају у позадини са свим концима чврсто у својим рукама. Само се на крају појављују на сцени у својству неизбежних судија који изричу коначну пресуду.

У овом смислу готово да се ништа није променило. Данашња доминација великих сила је, може бити, углађенија или прикривенија него што је некад била, али је њена природа остала, углавном, непромењена.

* * *

Зрелост једног народа мери се по његовој способности да трезвено процењује своје снаге и своје могућности.

Дуго трајање и стечена знања требало би, по логици ствари, да помогну у том поступку. Погрешке и заблуде из прошлих времена памте се и преносе потомцима као најдрагоценија колективна искуства. Позитивни и негативни примери других, посебно оних у непосредној околини, такође представљају

вредне поуке за реалну процену властитих снага. Тако чине мудри и дуговечни народи.

У мерењу својих способности боље је погрешити у потцењивању, него у прецењивању. Ако један народ у једном тренутку и не постигне све што је могао, он је ипак постигао нешто. Ако, међутим, покуша да постигне више него што може, остаће празних руку, вероватно и без онога што је већ имао.

Народи никад нису раметљиви сами по себи. Разметљиви могу бити једино њихови главари или предводници. Они, у име свог народа, одлучују о народној снази или слабости. Они решавају о народној судбини, били аутократе или демократе свеједно. Без обзира на то да ли су власт наследили, отели или стекли вољом народа, народни прваци располажу моћи да народ поведу у једном или другом смеру и да му објасне како је управо тај смер у њиховом најдубљем интересу.

У данашње време, могућности да се утиче на грађанство т.ј. да се обликује јавно мњење, веће су него што су икад биле. У Србији, у којој је слободно мишљење одавно прокажено, ово је још лакше. Поготову у ситуацијама кад власт поседује контролу над јавним средствима обавештавања, тзв. масовним медијима.

* * *

За Србе се, данас, поново поставља питање односа према великим силама. То што смо, као народ и као држава, већ прошли све етапе у тим односима у прошлости нема никаквог значаја. Наше народно памћење, уствари, као да је ишчезло. Оно је прекривено наслагама заборава или, још горе, погрешним и неистиним садржајем.

Отуд смо данас суочени са старим питањима.

Где је место Србије и Срба у свету у којем живимо? Који су наши прави национални интереси? Да ли је корисно тражити одговор на питање ко су нам прави савезници, а ко непомирљиви непријатељи? Да ли припадамо Истоку или Западу, или имамо свој независан пут? Како да ускладимо своје интересе са суседима с којима смо током заједничке историје узајамно проживели невиђене страхоте, неправде и насиља? Колика треба да буде територија државе Србије? Да ли је Југославија била најбоље решење српског националног питања? Да ли постоји светска завера против Срба?

Овај низ може да се ређа у недоглед, али ће се увек завршити истим размишљањем о зависности Срба од воље великих сила.

Зато смо то и узели за предмет ове расправе.

* * *

Опште је прихваћено да се у модерној историји под великим силама подразумевају Велика Британија, Француска и Русија као старе, а Сједињене Америчке Државе као нова сила. Уз њих би се међу велике силе свакако морала рачунати и Немачка, а у најновије доба тај положај за себе је осигурала и Кина. У деветнаестом веку то је била и Хабсбуршка монархија.

Основ за ову класификацију јесте историјски и политички. Осим Немачке и Аустрије, овде су побројане управо оне државе које имају стално место у Савету Безбедности Уједињених Нација.

После Другог светског рата настали су појмови "суперсиле" за САД и Совјетски Савез. Упоредо с тим, настао је и појам "биполаран свет". После нестанка СССР почели су да се употребљавају изрази "униполарност", "једина суперсила" и "рах амерісана" како би се обележило доба америчке превласти у свету.

У савременом дипломатском речнику користи се израз "међународна заједница", као једна увијена формулација иза које се крије воља великих сила.

* * *

У Србији су пред крај двадесетог века избила на површину два различита мишљења о односу Срба и великих сила.

Прво и владајуће гледиште заснивало се на теорији завере. Против Срба су се удружиле западне силе и то је једини разлог због ког су Срби заустављени у остварењу својих праведних националних циљева.

Даље развијање ове тезе иде отприлике овако.

Српске муке почеле су оног часа кад се распао СССР, јер је он представљао противтег западним интересима и тиме успевао да одржи "равнотежу сила".

СФРЈ је растурена споља деловањем "страног фактора" којем је то био прворазредни политички циљ. Остварујући тај свој циљ, међународна заједница је погазила сва начела међународног права, од којих је најбитнији онај о неповредивости суверенитета и територијалног интегритета једне независне државе, оснивача Уједињених Нација.

Намере Запада су одавно познате. Предвођен САД, западни свет је имао стратегијски интерес да успостави контролу над Балканским полуострвом и зато је одлучио да распарча Југославију и тако потчини Србе својој вољи и својим намерама.

Од великих сила само је Русија наклоњена Србима и само је она показивала спремност да стане у одбрану српских националних права. Узрок томе лежи у чињеници што су Срби источноправославне вероисповести и што

су увек у својој историји остали верним свом источном и православном опредељењу.

Срби ништа добро нису примили од Запада. Напротив. Сваки западни утицај дубоко је штетан за Србе као народ и оставио је у прошлости многоструке рђаве трагове.

Корен овог убеђења сеже у доба комунистичког одушевљења за Совјетски Савез. Промењени су једино површински аргументи. Уместо "прве земље комунизма" појављује се "предводник словенског и православног света", али је суштина остала истоветна.

Закључак овог мишљења састоји се у овом.

Свет је непомирљиво подељен и у њему никад неће бити разумевања и склада. На једној страни су империјалистичке силе на челу са САД и Европском унијом, на другој Русија и Кина.

Наша је несрећа што живимо у доба у којем је Русија на коленима. Зато српски интереси не могу да се остваре и зато Срби трпе поразе. Али, не треба губити наду, Русија ће се врло брзо подићи и притећи Србима у помоћ у последњем моменту. Мора се веровати у Русију, јер је она једини чврст ослонац српске националне политике.

Најзад један вредносни суд. Онај ко иде у руску амбасаду по политичке савете је српски родољуб, а онај ко исто то чини код Американаца је осведочени народни издајник. Слушати Русију јесте патриотизам. Слушати Запад недостојан је чин српског отпадника.

Али, ни Кина неће вечно ћутати. И она ће кад тад подићи свој глас и пружити своју снажну руку подршке и спаса.

Очито се и овде ради о жалу за земаљским јединством свих комуниста и њихових партија. А Србија и Срби треба да буду положени као жртве на олтар овог највећег од свих циљева човечанства.

Ово гледиште спада у срж идеологије срокомунизма.

* * *

Друго мишљење је наизглед сасвим опречно.

Оно полази од затченог стања. Србији је место у тзв. "евроатлантским интеграцијама"¹ и нема ниједаног циља по важности равног овом. Све остало је далеко слабијег значаја.

Главна препрека на том путу јесу сами Срби, њихова историја и њихов менталитет. Срби су један заостао народ који никад није ни ступио на пут свог "друштвеног" сазревања.

Процес "модернизације" Србију није захватио и она је остала, до дана данашњег, заробљена у канцама затворености и примитивизма. У српској прошлости готово да нема ничег што је било вредно. Неспособна да се уклопи у савремене "цивилизацијске" токове, Србија, по "нужности историјског развоја" мора да осећа негативне последице овог свог вековног недостатка.

Модернизатори и весници будућности у Србији нису никад били правилно схваћени, још мање прихваћени. Отишли су недовршеног посла не зато што су њихове идеје биле нереалне, него зато што су Срби историјски неспремни за тзв. "реформе" које треба да преведу Србију из стања колективног национализма у "модерно друштво". .

Та национална учмалост била је обележена једном цртом српског карактера. Та црта је био и остао - српски национализам. Тежња Срба да владају

---

¹ Мисли се на Европску унију и НАТО.

над другим народима и да ту превласт остварују употребом оружја јесте њихова главна национална особина.

По овом учењу, први услов за напредак Срба и Србије јесте да се одрекну своје историје и обичаја, али и окану политике коју су водили последњих две стотине година.

Ово гледиште се снажно ослања на титоизам. За његове заступнике, уз све формалне мане, у југословенском социјализму се налазила клица модерних политичких вредности, сличних оним које владају у данашњој Европи. Назадни српски национализам крив је што је тај позитиван историјски процес заустављен. Да није тога било, пред СФРЈ би се отвориле двери најсветлије будућности.

За Србе је, следствено, неопходно да се ослободе тог лошег наслеђа, признају своје грешке и туђе државе, па тек тако "прочишћени" да стану на зачеље реда оних који чекају на пријем у "евроатлантске интеграције".

За њих на титоизму не лежи никаква одговорност. Ако ништа друго, он је бар зауставио "братоубилачко крвопролиће" између југословенских народа и паролом "братство и јединство" успео да осигура полувековни мир и сарадњу у Југославији. Чак је Југославију и отворио према свету чланством у Покрету Несврстаних.

Код бранилаца овог мишљења, модернизаторство се изједначава с левичарством. То је она позната комунистичка подела на "напредно" и "назадно" т.ј. "прогресивно" и "реакционарно", изречена мало друкчије.

Њихов проблем лежи у простој чињеници што у Србији и међу Србима није било довољно левичара. Социјалистичке идеје су се до нас пробијале

некако, али су се задржавале на ободима српске политичке сцене, све док комунисти, и то насиљем, нису засели на власт после Другог светског рата.

Ови наши "мондијалисти", како воле себе да називају, нису се далеко одмакли од свог титоистичког извора. У њима има врло мало демократског и уистину модерног. Краси их тврдо настојање да се додворе и допадну западним властима и тамошњој јавности.

Срби и њихова историја им сметају поглавито због тога што нису довољно широко и довољно дубоко прихватили марксизам-лењинизам, и то његову југословенску верзију.

Ово гледиште је, очито, проистекло из идеологије титоистичког комунизма.

* * *

Колико год се наизглед чинили супротни, ова два погледа дугују истоветном мисаоном пореклу. Као што су се комунисти у Србији, од средине шездесетих година двадесетог века надаље, рачвали на две гране, тако су се постепено формирала и ова два гледишта на српску националну политику.

У последњој деценији минулог столећа, она су се потпуно заокружиле и постале једна другој главни такмаци.

Србима се није нудило ништа треће. Сви српски избори били су сведени на два огранка домаћег комунизма.

Показало се да националне опасности извиру из оба ова становишта.

Попут свих опасних идеја и ове у себи садрже зрно истине. Чињенице су пробране, а објашњења подешена тако да остављају утисак као да су цела истина.

Заједничко им је и то што и једно и друго тумачење играју на осећања, а не на разумност. Прво удара на танане националне емоције. Друго на чежњу за материјалним благостањем. Прво нуди утеху за сваког доброг Србина, јер појединачно незадовољство утапа у теорију завере у којој су Срби осуђени на пропаст. Друго подмеће јефтину погодбу: "Одреците се сами себе, па ћете ући у рајски врт на земљи".

Закључак се намеће сам по себи.

Ова два становишта, србокомунистичко и титовско, представљају две стране исте медаље. Који год избор Срби да направе, он неће бити истински њихов, него туђ. Шта год да ураде, нешто морају да изгубе. Или будућност зарад "царства небескога" или себе зарад "царства овоземаљскога".

Политика великих сила према Србији

- кратак преглед -

На овом месту је дошло на ред да се истраже најбитније историјске чињенице о везама Србије и појединих великих сила током последња два века. Овај преглед ће се испоставити као неопходна основа за било какво разматрање спољашњег положаја Србије и Срба у прошлости. И за данашњу иоле озбиљну припрему једне међународне политике, овакво историјско испитивање требало би да има нарочиту вредност.

Први услов је, разуме се, да анализа ових сложених, каткад и противречних, односа с великим силама не буде оптерећена било каквим предрасудама. Нарочито опасна би била она расправа која би подлегла пристрасном гледању на српску дипломатску историју.

Слика из улепшаног огледала, ма колико деловала лепо и привлачно, у себи увек садржи трун будућег неуспеха.

1

Од свих великих сила Русија је играла најзначајнију улогу у модерној историји Србије. За разлику од других чији се уплив у појединим периодима појачавао, а у другим слабио, Русија је у српској (и југословенској) националној политици била и остала кључни чинилац у непрекидном трајању.

Разлог за то се крио у руској словенској и православној природи. Може бити, исто тако, да су стратегијски планови претегли у одлуци Русије да се бави српским питањем.

Биће, ипак, највероватније да су оба чиниоца дејствовала упоредо.

* * *

Постојао је један интелектуални покрет у Русији који је проповедао да је руска првенствена дужност да предводи и штити сав словенски и православан свет, а да су Срби од свих Словена и православаца, Русима најближи. Тај покрет, настао средином деветнаестог века, познат је у историји као славенофилски покрет.

Било је и уважених историчара који су с доста основа образлагали да је Русија животно заинтересована за Балкан као залеђину Босфора², а Босфор је за њу имао прворазредну важност зато што јој је осигуравао излаз на Средоземно море. Упркос својој огромној величини која се протеже на два континента, Русија није господарила ниједном стратегијски битном луком у Европи. На једној страни излаз из Балтика био је контролисан код Копенхагена, а излаз из Црног мора код Цариграда. Овај други, очигледно, био је далеко занимљивији у руским спољнополитичким замислима. Медитеран је заузимао средишње место и у плановима осталих великих сила. Отуд је за Русију утицај на Балканском полуострву носио посебну тежину.

Још у Првом српском устанку Руси се појављују као главна дипломатска подршка Карађорђу и његовим војводама. Већ на почетку буне, 1804, једна устаничка депутација послата је у Петроград³ са задатком да придобије Русију за српску ствар. Вратила се с чврстим обећањима и скромном финансијском помоћи.

Русија се налазила у рату против Турске, с прекидима, од 1807. до 1812.

У јануару 1807. Русија је позвала српске устанике да јој се придруже у походу

---

² Овај морски теснац између Црног и Егејског мора дели Европу од Азије, али и Цариград цепа на два дела. Назива се још и - Дарданели.

³ Петроград или Санкт Петербург, у доба совјетске власти звао се Лењинград.

на Османско царство, што су Карађорђе и његова војска одушевљено прихватили. Због своје вере у Русију и њене добре намере, они су, управо тад, одбили тзв. Ичков мир⁴ т.ј. турску понуду примирја која је подразумевала испуњење готово свих српских захтева.

Мир између Петрограда и Цариграда закључен је у Букурешту 1812.⁵ У том споразуму српска аутономија поменута је симболично и без чврстих гаранција. У руским ратним проценама, предност је однео сукоб с Наполеоном, па је и мир са Османлијама био део тог плана. Питање Србије и њених интереса у том тренутку је за Русију било скоро безначајно.

Један високи дипломата из Петрограда, по имену Константин Константинович Родофиникин, Грк пореклом, боравио је међу српским побуњеницима у својству специјалног саветника од 1807. до 1809, да би био опозван с те дужности 1810. Он је био аутор првог покушаја да се изради један уставни документ који би регулисао надлежности и делокруг власти Карађорђа као врховног вожда и његових старешина. Родофиникинов рад у Србији није допринео ојачању слоге међу завађеним српским поглавицама. Пре ће бити да је руски изасланик радио на томе да се раздор међу њима додатно продуби.

Први српски устанак пропао је 1813, а Србија је потонула у још један период турске самовоље. Не би било неисправно закључити да је незаинтересованост Русије био један од главних узрока српског пораза. Можда

---

⁴ Петар Ичко, родом из егејске Македоније, српски овлашћени преговарач с Портом. Његови преговори с Цариградом трајали су током друге половине 1806, да би турске власти на крају прихватиле његове услове. Срби су, у јануару 1807, одбацили Ичков мир и наставили оружану борбу. Ичко је умро у Београду 1808.

⁵ Осма тачка овог мировног споразума јесте предвиђала самоуправу за Србију, али без поузданих јемстава. Доцније се кнез Милош Обреновић упорно позивао управо на ову тачку Букурешког мира у својим дипломатским настојањима да за Србију обезбеди статус аутономне кнежевине.

би се могло утврдити и нешто горе: да је потписивањем Букурешког мира Русија оставила Србе на цедилу.

Упркос овим неповољним искуствима, царска Русија је наставила да дејствује као једина велика сила, заштитница Србије. Акерманска конвенција⁶ из 1826. представљала је један ултиматум младог руског цара Николаја Првог упућен Порти у којем се, поред осталог, захтевало да Турска поштује осму тачку Букурешког мира.

Непосредан увод у проглашење Србије за аутономну кнежевину (1830.) био је мировни уговор закључен у Једрену⁷ опет између Русије и Турске после краткотрајног рата 1828-29. Још једном се Русија појавила као гарант политичког статуса Србије.

Руси су енергично протестовали против Сретењског устава донетог 1835. тражећи његово укидање због појединих слобоумних одредаба које се никако нису допадале аутократском духу власти у Русији.

У покушају да ублажи руски притисак, кнез Милош је слушао савете Енглеске, док су се уставобранитељи и кнез Александар Карађорђевић, чији је први избор Русија одбацила, ослањали на препоруке пољских емиграната.⁸ Оба ова покушаја дала су само делимичног резултата.

Тако је било све до Кримског рата и мира у Паризу 1856. Овај сукоб уједињених европских сила против Русије био је вероватно најболнији руски пораз у модерној историји. Србија, која је овом приликом прогласила неутралност, добила је јемства за свој аутономан статус од свих чланица

---

⁶ Преговори су вођени у месту Акерман на ушћу реке Дњестар у Црно море, а потписана је у септембру 1826.

⁷ Град на европском делу Турске. Веома важна саобраћајна и стратемиска тачка с јаким утврђењем. Мир је закључен пошто је руска армија освојила Једрене 1828.

⁸ Главни је био Адам Чарториски. Његов изасланик у Србији Франтишек-Фрањо Зах, заједно с Илијом Гарашанином, био је аутор српског националног програма - "Начертанија" (1844). Био је у француској служби.

победничке коалиције⁹ у Кримског рату т.ј. потписника Париског мира. То је био први пут да се, бар донекле, ослободила руског тоторства.

Руси су поново притекли Србима у помоћ у сукобу с Турском 1876, мада је званични Петроград био противан том рату. Тад је у Србију стигао генерал Михаил Глигоријевич Черњајев који је постављен за команданта српске војске. С њим су дошле и руске јединице састављене од немалог броја добровољаца, чланова славенофилског покрета.¹⁰ Без обзира на то, овај рат се завршио српским поразом код Ђуниса исте године. Идуће, 1877, Русија је заратила с Турском истовремено захтевајући да јој се Србија придружи, што је српска влада на сваки начин избегавала, уплашена претходним неуспехом. Најзад, суочена с руским ултиматумом, Србија поново улази у рат против Турске, али тек у децембру 1877.

Руско-турски рат окончан је Санстефанским миром неколико месеци доцније.

Овај мировни уговор склопљен у предграђу Цариграда (Сан Стефано), представљао је усамљен покушај Русије да "Источно питање"¹¹ реши самостално и у складу са својим интересима. Догодило се то у марту 1878.

Санстефански мир јесте признао државну независност Србије и државну независност Црне Горе. Поред тога, он је, у минималном обиму, исправио границе и једне и друге државе према Турској. Оно, међутим, што је чинило суштину овог решења и што је представљало остварење руског плана за Балкан било је стварање тзв. "велике Бугарске". Бугарска је замишљена као аутономна

---

⁹ Биле су то Велика Британија, Француска, Аустрија, Пруска, Сардинија и Турска. У нашој историографији називају се - гарантне силе.

¹⁰ У Србију је било око 3000 руских војника од којих око 700 официра.

¹¹ Под "Источним питањем" се у деветнаестом веку подразумевало решење политичке судбине европске Турске т.ј. Балканског полуострва и његових народа. Око тог питања ломе се копља великих сила до дана данашњег.

кнежевина с хришћанским кнезом и владом и територијом која је покривала читав централни простор Полуострва. Од Једерена на истоку, преко Кавале и околине Солуна на југу, Куманова и Врања на северу, све до Тетова и Охрида на Западу. Санстефанска Бугарска требало је да обухвати Бугарску, источну Румелију, читаву географску Македонију и албанске планине, и да служи као продужена рука руске политике у југоисточној Европи.¹² Бугарској су припојени и они градови које је српска војска заузела током рата, укључујући Ниш и читав нишки пашалук.¹³

О тадашњим односима Србије и Русије најречитије сведочи усмена порука кнеза Милана упућена Русима преко пуковника Милојка Лешјанина управо тад:

"Српска војска неће препустити , па све да је руска војска и нападне. Ми знамо унапред да исход тог сукоба неће бити повољан за нас, али ће свет видети један призор који није уобичајен за односе међу савезницима."

* * *

Од три политичке странке у Србији, основане почетком осамдесетих година деветнаестог столећа, две су важиле за русофилске. И наши либерали и

---

¹² Руско решење из Сан Стефана није било дугог века. Остале европске силе, незадовољне оваквим расплетом, сазвале су Конгрес у Берлину у јулу исте 1878. Под председништвом Ота Фон Бизмарка, на овом састанку преиначиле су одредбе Санстефанског мира у следећем правцу: Србија и Црна Гора стичу међународно признање, велика Бугарска се дели на аутономну Кнежевину Бугарску, Источну Румелију, а Македонија остаје под турском управом. Хабсбуршка монархија добија мандат за окупацију Босне и Херцеговине и за војну управу над новопазарским Санџаком.

Србија добија територијално проширење на југу, ако и градове Ниш, Пирот и Врање и то уз посредовање Аустро-Угарске, а не Русије. Тим поводом из руског министарства иностраних послова стигла је изјава Јовану Ристићу, представнику Србије на Берлинском конгресу следеће садржине:

"Најпре иду интереси руски, па онда бугарски, па тек после њих долазе српски, а има прилика у којима бугарски интереси стоје на равној нози са руским."

¹³ Руски преговарач гроф Игњатијев је сматрао да Видин и Ниш треба да буду "чврсте пограничне тачке" за одбрану будуће бугарске престонице - Софије.

наши радикали¹⁴ видели су у ослањању на Петроград најбољи начин за остварење српских националних циљева. Ти циљеви су ишли у корак с тадашњим тежњама европских народа: национално ослобођење и уједињење.¹⁵

У анексионој кризи 1908-09, поново је Русија у активној улози. Одлука Беча да и формално припоји Босну и Херцеговину својој државној територији, у Србији умало није довела до објаве рата Аустро-Угарској. Српска влада се нашла у непријатној позицији између притиска домаће јавности која је хтела рат и реалне процене да Србија, ни споља ни изнутра, није спремна за то без Русије на својој страни. У одсутном часу, српска влада је најзад схватила да не може рачунати на Русију, тако да су се сви њени напори да се супротстави акту анексије показали као узалудни.

Балкански савез склопљен 1912. између Србије, Бугарске, Грчке и Црне Горе, чији је циљ био да се заједничким снагама разреши Источно питање и Турска истисне из Европе, такође је образован посредством руске дипломатије и у сагласности с руским интересима на Балкану.

У Првом балканском рату, пред захтевом Аустрије, Русија је пристала да Црна Гора одустане од Скадра, а Србија од изласка на Јадранско море. Оба уступка учињена су у корист тек створене државе Албаније.¹⁶

---

¹⁴ Светозар Марковић (1846-1875) претеча социјалистичке и радикалске мисли у Србији, био је следбеник руских политичких писаца Лаврова, Доброљубова и Чернишевског. Он се особито загрејао за руски народњачки покрет за време студија у Петрограду. Доцније у Цириху, заједно с другим српским студентима (Н. Пашићем и другима), дружио се с руским емигрантом и анархистичким родоначелником Михаилом Бакуњином. Доцније је дошао под јак утицај западноевропских социјалиста.

¹⁵ У овом процесу предњачили су Италијани и Немци. Италијани су извршили национално уједињење 1870, а Немци годину дана доцније, 1871.

¹⁶ Први балкански рат окончан је миром у Лондону маја 1913. На једној страни су биле силе победнице Србија, Црна Гора, Бугарска и Грчка, а на другој поражена Турска. Србија је повратила своје средњовековне области Косово и Метохију (Стара Србија) и вардарску Македонију (Јужна Србија).

Услед губитка предвиђених територија у северној Албанији интервенцијом великих сила, Србија је захтевала од Бугарске компензацију у Македонији. Настао је спор између Србије и Бугарске у ком случају је, по слову Балканског савеза, требало да арбитражу руски цар. Не

После Сарајевског атентата у јуну 1914. и аустријског ултиматума, Петроград је саветовао владу у Београду да одговори што помирљивије у настојању да се избегне оружани сукоб. Али кад се у томе није успело и кад је аустријска војска напала Србију, руски цар је најзад одлучио да уђе у рат.

Руска дипломатија је, током Првог светског рата све до пада царизма (фебруар), а затим и победе бољшевика (новембар) 1917, пружала помоћ Србији у најодсутнијим тренуцима. Тако су захваљујући њеној енергичној интервенцији западне силе пристале да пошаљу своју флоту за избављење српске војске са обале Јонског мора после повлачења преко Албаније 1915.

Руски цар и његова влада нису били расположени према југословенском уједињењу, страхујући да ће њихов утицај попустити повезивањем православних Срба с католичким Хрватима и Словенцима¹⁷, док је демократска власт Керенског показивала више разумевања за југословенску идеју¹⁸. Ни Пашићев висок углед у руским политичким круговима није успео да убеди царску владу у исправност југословенске политике Србије.

Победа комунистичке револуције у Русији донела је темељиту промену свега, па и руске спољње политике према Србији и према Балкану.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца није успоставила дипломатске односе са Совјетским Савезом до 1940¹⁹, али је дала уточиште многим руским избеглицама, совјетским противницима и прогнаницима.²⁰

пристајући на ово решење, Бугарска је мучки, без објаве рата, напала Србију концем јуна 1913. Тим актом је почео Други балкански рат, који се завршио поразом Бугарске 1913.

¹⁷ Поводом могућности да дође до југословенског уједињења руски цар Николај Други рекао је да би то било "доливање воде у вино".

¹⁸ Крфска декларација имеђу српске владе и Југословенског одбора која је утрла је пут уједињењу, усвојена је у јулу 1917, дакле после пада царизма у Русији.

¹⁹ Први амбасадор Краљевине Југославије у Москви био је Милан Гавриловић.

²⁰ Чувени командант добровољачке, анти-совјетске војске, тзв. "белогардејске армије", генерал Петар Николајевич Врангел сахрањен је, по сопственој жељи, у Руској православној цркви на Ташмајдану у Београду 1928, где се и данас налази његов гроб.

Комунистичка партија Југославије (КПЈ) основана је 1920. у Вуковару и од момента свог оснивања представљала је отворену експозитуру Совјетског Савеза, залажући се за једну большевичку револуцију у Југославији и присаједињење "првој земљи социјализма". Везе више нису биле ни државне, ни националне, ни културне. Постале су искључиво партијске.

Коминтерна²¹ је имала пресудну реч у вођењу политике КПЈ за све време њеног деловања до 1948. У међуратном периоду, поготову.²²

По налогу Коминтерне у Југославију је 1937. послат Јосип Броз да обнови рад КПЈ. Претходних неколико година провео је у Совјетском Савезу као поуздан партијски радник.

Југословенски комунисти су подржали закључење "Споразума о ненападању" између Немачке и Совјетског Савеза из августа 1939. На почетак Другог светског рата гледали су као на сукоб између ривалских империјалистичких буржоазија. Њихова одлука да се диже устанак у Југославији донета је тек пошто је овај споразум пропао Хитлеровим нападом на Русију 22. јуна 1941.²³

Њихов главни циљ био је да се притекне у помоћ "братском Совјетском Савезу" и да се у Југославији изведе једна пролетерска револуција по угледу на ону у Русији 1917.

---

²¹ Коминтерна је била међународна организација комунистичких партија образована у Москви 1923. Служила је као политичко средство којим су большевици основали, руководили и контролисали комунистичке покрете по читавом свету.

²² Филип Филиповић, Сима Марковић, Милан Горкић, браћа Вујовић и многи други чланови КПЈ завршили су као отшпадници од партијске линије смрћу или у совјетским логорима.

²³ Прва пролетерска бригада образована је у Рудом у источној Босни, 21. децембра 1941, на Стаљинов рођендан. После раскида с Русима овај датум, који се славио као Дан армије, померен је с 21. на 22. децембар из објашњивих разлога. Знака ове јединице била је црвена звезда петокрака са српом и чекићем у средини. Све остале јединице носиле су искључиво црвену звезду петокраку и црвену заставу с паролем "Пролетери свих земаља, уједините се!". Никакво југословенско обележје, ни грб, ни заставу, нису признавали и нису користили за све време Другог светског рата.

На конференцијама представника Анти-хитлеровске коалиције у Техерану, новембра 1943. и на Јалти 1944, одлучено је да после рата Југославија припадне совјетској сфери интереса. Тиме је запечаћена судбина послератне Југославије и осигурана победа КПЈ и комунистичке револуције.

Рану јесен 1944. Јосип Броз Тито провео је у Москви, вративши се у Београд тек после уласка Црвене армије у Србију у септембру и ослобођења престонице у октобру те године.

У периоду 1945-1948, Југославија је била организована као верна копија система у Совјетском Савезу. Први устав ФНРЈ²⁴ који су донели комунисти 1946. био је преписани Стаљинов устав из 1936.

Током ових година већина војних и цивилних саветника југословенских комунистичких власти били су совјетски "стручњаци". Многи југословенски комунистички руководиоци и официри ишли су на "усавршавање" и "школовање" у СССР.

Комунистичка партија Југославије била је врло активна чланица Коминформ-а (Информбиро-а) нове, стаљинистичке организације комунистичких партија.

Раскол између Тита и Стаљина избио је у јуну 1948. Све везе с Москвом су прекинуте, а неколико хиљада југословенских комуниста који су јавно исказали лојалност Совјетском Савезу, скончали су у концентрационом логору на Голем отоку.

До измирења је дошло две године после Стаљинове смрти (1953), исте године кад и почетак "процеса дестаљинизације" и "обарања Стаљиновог култа личности" (1955). Тад је нови совјетски вођ Никита Хрушчов долетео у Београд,

---

²⁴ Федеративна Народна Република Југославија.

изљубио се с Брозом и изгладио односе између две сестринске партије СКЈ и СКП(б).²⁵

Све до распада, СФРЈ²⁶ је водила спољну политику у којој су место и улога совјетске Русије, њени идеолошки погледи и интереси, прихватани с највећим уважавањем. СССР је остао најважнији економски партнер Србије до краја двадесетог века.

Српски комунисти су под Слободаном Милошевићем тврдоглаво веровали да ће им Русија бити чврст ослонац и помагач, али су редовно доживљавали разочарања. Током југословенске кризе, Русија се појављивала као значајан чинилац који је у сваком преломном моменту подржавао политику западних сила, добијајући за те услуге накнаду на некој другој страни. То се поновило и на самом крају, кад је руски министар спољњих послова лично саопштио Милошевићу да је с њим и његовом владавином заувек завршено²⁷.

2

Ниједан европски народ није имао толиког уплива на ширење својих политичких идеја на друге народе као што су имали Французи.

Почевши од Велике француске револуције, Француска је била расадник либералних и демократских мисли и покрета по читавом свету.

У том погледу француски утицај у Србији уистину је био без премца.

Српско-француски односи у последња два века ишли су на два упоредна колосека. Један су биле политичке везе Србије и Француске, а други су представљали француски идејни и духовни утицаји на развој српске политике,

---

²⁵ СКЈ - Савез комуниста Југославије. СКП(б) - Сверуска комунистичка партија. Коришћена је и скраћеница КПСС - Комунистичка партија Совјетског Савеза.

²⁶ Социјалистичка Федеративна Република Југославија.

²⁷ У Београду 6. октобра 2000.

науке и културе. И један и други вид ових односа имао је за Србе изванредан значај, по многима и најпресуднији, током друге половине деветнаестог и прве половине двадесетог столећа.

Мало је познато да се први додир српских устаника с Француском одиграо 1807. Тад је, у једној бици у источној Босни, војвода Јаков Ненадовић заробио десетак француских војника и два француска топа. Они су, као испомоћ Турцима, били послати из француског гарнизона у Дубровнику.²⁸

У оквиру потраге за савезницима и покровитељима, Правитељствујушчи Совјет је 1809. одлучио да се упути један српски изасланик²⁹ у Париз с понудом Наполеону Бонапарти да успостави француски протекторат над Србијом.

Позиција Француске у европској политици била је видно ослабљена после Наполеоновог коначног краха 1815. Ни њена улога на Балкану, следствено, у следеће четири деценије није била од првенствене важности. Ово, наравно, не значи да се присуство француског чиниоца на југоистоку Европе није осећало.³⁰

Француски министар спољњих послова војвода од Брољиа био је први европски политичар који је јавно истакао начело самоопредељења за подјармљене балканске народе, истовремено одбацујући могућност да се, у случају распада Османске империје, Балкан подели међу великим силама.³¹

Први српски устав, познат у историографији као "Сретењски устав", израђен је 1835. Његов састављач Димитрије Давидовић преузео је одређена

---

²⁸ Дубровник је у то време био седиште Наполеонових "Илирских провинција" у Далмацији и Боки. На захтев Хасан-паше, тамошњи командант Мармон, упркос српским апелима да то не чини, послао је Турцима у помоћ 3500 војника са 72 инжењерска официра и 12 топова.

²⁹ Био је то капетан Раде Вучинић - Карловчанин. Његова мисија се завршила неуспехом због Наполеонових обзира према Порти и Бечу. У разговору а аустријским министром спољњих послова Метернихом 1810, Бонапарта је нудио Аустрији окупацију Србије покушавајући тиме да одбровољи Беч и привуче га на своју страну. Вучинић је ипак задржан у Паризу до 1814. о трошку француске владе.

³⁰ Француски конзулат је први пут отворен у Србији 1838.

³¹ Било је то у говору пред Народном скупштином 1833.

демократска решења из француске уставне традиције. Зато су све конзервативне царевине (Аустрија, Русија и Турска) сложено устале против овог уставног документа бојећи се да ће се француски револуционарни дух из Србије пренети као опасна зараза и на друге балканске народе. Заједно са жестокиим противљењем кнеза Милоша, ово је био основни разлог зашто је Сретењски устав био кратког века.

Пољски политички емигранти, на челу са Адамом Чарториским, који су водили главну реч у националној политици Србије у време уставобранитеља били су уствари агенти француских власти. Отуд је и деловање српске владе тог доба стајало под посредним француским надзором.

Под Наполеоном Трећим (1848-1870.) појачано је присуство Француске у политици према Србији за време Александра Карађорђевића и за време друге владе Милоша и Михаила Обреновића. Један француски официр, мајор Иполит Монден, боравио је у Србији од 1861. до 1865, прво као начелник, а потом и као министар војни.

После пада Наполеона Трећег и француског пораза у рату против Пруске (1870-1871), утицај Француске на балканска збивања сасвим је опао. Он се видео још једино у улози француског финансијског капитала, у изградњи железнице кроз Србију, али и у зајмовима за наоружање које је српска влада узимала од Француске. Царински рат Србије и Аустрије (1905-1911.) натерао је Србију да тражи нова тржишта и нове новчане изворе, међу којима је Француска заузела централно место. Француско-српска банка основана је 1910, што је омогућило замашне финансијске послове између Париза и Београда.

У свим кризама кроз које је Србија пролазила у периоду од 1903. до 1914. Француска јој је давала умерену подршку.

Највећу помоћ Србија и српској војска у Првом светском рату добили су од Француске. Током Колубарске битке 1914. Француска је хитно послала муницију за српску артиљерију, додуше погрешног калибра, тако да је морала да буде прерађена у фабрици оружја у Крагујевцу. Највећи терет у спасавању и пребацивању српских војника и цивила са албанске обале на острво Крф пао је на Француску. Српски средњошколци избегли из Србије наишли су на најтоплије гостопримство у француским школама где је за њих организована настава на српском.

На Солунском фронту била су три команданта удружених савезничких снага и сва тројица су били француски генерали.³²

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца водила је, до смрти краља Александра Карађорђевића, франкофилску спољњу политику. Мала Антанта (савез Југославије, Чехословачке и Румуније) основана је 1921. под окриљем Републике Француске.

Југославија и Француска закључиле су споразум о међусобном пријатељству 1927, продужен на још пет година 1932.

Краљ Александар Карађорђевић убијен је у Марсеју 9. октобра 1934, приликом званичне посете Француској. Заједно с њим усмрћен је и француски министар спољњих послова Луј Барту, а тешко рањен генерал Жорж. Атентат су извршили припадници усташке терористичке организације.

Наглим заокретом ка Италији и Немачкој, Краљевина Југославија је потпуно запоставила односе с Француском. И сама Француска, притиснута сопственим проблемима, удаљила се од југоисточне Европе.

---

³² Генерал Сарај, генерал Гијома и генерал Франше Д Епере. Српска Врховна команда није била у добрим односима с првом двојицом, па је било и врло оштрих сукоба, док се трећи, Франше Д Епере, показао као велики српски пријатељ. Доцније произведен у почасног војводу српске војске и одликован највишим српским ратним одликовањима.

Победа комуниста у Југославији још је више раздвојила српски и француски народ.³³ Француска је остала најмање расположена према Титу и његовој новој власти пружајући заклон многим српским политичким емигрантима. Генерал Де Гол није Брозу опростио уморство Драгољуба-Драже Михаиловића и прогон његових војника. Зато никад није посетио Југославију, нити је икад угостио Тита у Паризу. Изузетан у свему, Де Гол је био изузетан и по својој државничкој доследности.

* * *

Први српски ђаци отишли су на студије у Француску половином деветнаестог века. Њиховим стопама кренуле су, једна за другом, читаве генерације наших ученика и студената.³⁴

Србија је, захваљујући својим "паризлијама", успела да се отргне из дуговековне запуштености и да закорачи, крупним корацима, ка свом европском узору.

Филип Христић, политичар и дипломата, био је први Србин који је положио докторат у Француској. Он је, почетком четрдесетих година деветнаестог столећа, докторирао на париском правном факултету.

Од наших истакнутих политичара и јавних радника у Француској су школовани: Јован Мариновић, Јеврем Грујућ, Милан Пироћанац, Љубомир

---

³³ Почевши од шездесетих година двадесетог века, велики број занатлија и радника из Србије отишао је на привремени рад у Француску. Многи од њих су се тамо трајно настанили узевши француско држављанство.

Више талентованих београдских уметника у периоду после Другог светског рата окушало је срећу у Паризу, али је само неколицина успела да се избори за запажено место у уметничким круговима француске престонице.

Неколико београдских "жестоких момака" пробило се у високе француске кругове током шездесетих и седамдесетих, од којих су неки тај свој пробој платили скупом ценом. Најпознатији међу њима био је Стевица Марковић.

На Београдском универзитету, лучу франкофиства носили су професори Миодраг Ибровац и Слободан Витановић готово потпуно усамљени.

У посети Београду био је француски нобеловац Жан Пол Сартр, мада је та посета била много више резултат идеолошких мотива, него што је била доказ истинске српско-француске блискости.

³⁴ Још је Доситеј Обрадовић био под утицајем француског рационализма осамнаестог века.

Каљевић, Милутин Гарашанин, Милован Ђ. Миловановић, Војислав Вељковић, Мирослав Спалајковић, Коста Кумануди, Миленко Веснић и многи други.

Међу научницима и професорима, "паризлије" су били: Матија Бан, Јован Жујовић, Михаило Петровић-Алас, Иван Ђаја, Јован Цвијић, Јован Скерлић, Михаило Гавриловић, Гргур Јакшић, Богдан Поповић, Павле Поповић, Бранко Поповић и други.

Од наших књижевника и писаца под јаким, француским утицајем били су: Јован Стерија Поповић³⁵, Симо Матавуљ, Милутин Ускоковић, Јован Дучић, Милан Ракић, Милутин Бојић, Слободан Јовановић, Растко Петровић, Бранко Лазаревић, Милан Богдановић и други.

Највећи талас српских ђака отиснуо се у Француску одмах после Првог светског рата. По повратку, они су заузели готово сва руководећа места у јавним и приватним пословима.

"Београдски стил" у списатељству, настао почетком двадесетог века, сматра се за највиши домет српског књижевног језика. Изграђен је на темељима француског писаног израза.

Француске политичке, просветне и културне установе служиле су као узор на којем су стваране институције у Србији.

Француски језик је у Србији, почевши од педесетих година претпрошлог столећа, постепено преузимао примат од немачког језика, постајући тако далеко најшире употребљавани страни језик.

У Србији се, током наредних сто година, највише преводила француска белетристика, али и стручна литература.

---

³⁵ Стерија је нарочито преводио Молијера, тако да су многи његови комади проистекли из Молијеровог директног утицаја.

Либерални устав Краљевине Србије из 1888. т.ј. 1903. садржавао је многе одредбе и формулације преузете из француских уставних аката.

Закон о штампи 1881, један од најслободоумнијих правних докумената тог доба, највише је дуговао француском моделу штампарских слобода.

Српска краљевска академија такође је била уређена угледајући се на француску академију наука.

Универзитет у Београду (1905.) установљен је по обрасцу универзитета у Паризу.

Српска архитектура, између два рата нарочито, у немалом обиму је пресликавала француску архитектуру. Примери за ово су и данас видљиви у строгом центру Београда.

Велики споменик захвалности Француској на београдском Калемегдану, на којем је записано "A la France", стоји као гвоздено сведочанство на прошло доба кад је све најбоље српско долазило из Француске.

* * *

Већина Срба била је веома разочарана држањем Француске током југословенске кризе, распада и ратова деведесетих. Било је оних коју су очекивали да ће Француска у име старог пријатељства и блискости потрчати Србији у помоћ. То се, наравно, није догодило.

Зашто?

Да ли је заиста Француска заборавила своје пријатељство са Србијом и стала на страну српских противника? Да ли је код француских власти превагнуо реалан политички интерес над историјским везама са Србима? Да ли су се Французи окренули својим католицима у Хрватској и Словенији и због тога изневерили Србе? Или је, може бити, француска политика у корист босанских

муслимана дошла као последица великог броја грађана исламске вероисповести у Француској?

Ово су била питања која су се у то време постављала у Србији. А ретко ко је умео да пронађе прави одговор.

Да на час оставимо по страни сву погрешност и кривицу Милошевићеве политике и да се позабавимо односом Срба и Француза. Доћићемо до једноставних чињеница.

Не постоји пријатељство међу народима. Постоји само пријатељство међу људима. Некад су живели многи Срби којима су пријатељи били многи Французи. Из тих личних веза развило се и разумевање између два народа и њихових држава.

Одавно више нема ни тих Срба, ни тих Француза. У међувремену, Француска је ишла у једном правцу, Србија у сасвим супротном. Данас, нажалост, осим код понеког заљубљеника, у Србији се изгубио сваки француски дух. Данас, осим по изузетку, Срби више не говоре француски и знају врло мало о њеним савременим стремљењима. Данас, осим у траговима, у Србији више нема оне искрене задивљености над величином француске историје и француске уметности.

Некад блиски, Срби и Французи постали су тотални незнанци.

То је права истина.

3

Ако је и једна велика сила своју политику према Србији водила из сенке, онда је то била Велика Британија. Готово никад отворна и јавна, њена улога у управљању нашем народном судбином била је, несумњиво, једна од пресудних.

Уједињено Краљевство је отворило свој конзулат у Србији 1837. и за конзула поставила пуковника Хоџиса. Овај догађај је обележио почетак дипломатских, али и сваких других, додира Енглеске и Србије.

Британски представник је одмах успоставио присне везе с кнезом Милошем и постао његов политички саветодавац. Милош је преко Хоџиса тражио ослонац у Енглеској, покушавајући да ублажи турски притисак.

После Милошеве абдикације 1939. привремено се повукао и британски конзул. Конзулат је поново отворен 1842.

Велика Британија је дуго водила спољну политику у корист Турске. За њене интересе у Средоземљу и на Блиском истоку било је боље да опстане једна оронула османска држава, него да се на Балкану створе независне нације у служби Русије. Отуд званични Лондон није показивао разумевање за националне покрете на европском југоистоку. Ово се посебно односило на Србију.

Узалуд је кнез Михаило покушавао да преокрене расположење лондонске владе и да га усмери ка српским интересима. У том циљу он је 1863. послао кнегињу Јулију и Филипа Христића у дипломатску мисију, а за њима и либерала Владимира Јовановића. Они су, у оквиру својих активности, поред осталог, објавили неколико новинских чланака и брошура о српском питању, али ни то није допринело промени енглеског става.³⁶

Ова вредна настојања привукла су минималну пажњу у престоници Уједињеног краљевства. Осим једне дебате у Доњем дому парламента других

---

³⁶ Филип Христић био је аутор две расправе: "The Case of Servia" (Случај Србије) и "The Servo-Turkish Question" (Српско-турско питање), обе потписане "By a Servian" (Од једног Србина). Владимир Јовановић објавио је две брошуре: "The Servian Nation and the Eastern Question" (Српски народ и источно питање) и "The Christians in Turkey" (Хришћани у Турској). Сва четири списа објављена су 1863.

позитивних одјека није било.³⁷ Енглеска није одустајала од своје туркофилске политике.

Овакво стање се задржало до почетка босанске кризе 1875. Промена је наступила захваљујући политичкој акцији лидера британских либерала Вилијема Гледстоуна³⁸. На вести о покољима у Бугарској и Босни, енглеско јавно мњење се најзад окренуло против Турске. Али и овом приликом више у корист Бугарске, него у корист Србије.

Разочаран и у Аустрију и у Русију, краљ Александар Обреновић се пред крај владавине окренуо Енглеској. Преко свог поузданика и министра Павла Денића успоставио је чврсту везу с британским послаником у Београду.³⁹

Британско понашање према Србији доживело је још један обрт после Мајског преврата 1903. и смене династија на српском престолу. Лондон је прекинуо дипломатске односе с Београдом захтевајући да официри-завереници буду удаљени из активне војне службе. Прекид је трајао пуне три године и у Србији био узрок непрекидних политичких превирања. Везе су обновљене тек у лето 1906, пошто је завереничко питање решено пензионисањем старијих завереника.

Склапањем Тројног споразума (Велика Британија, Француска и Русија), Лондон је делимично поправио понашање према Србији, дајући јој благу подршку и појачавајући своје финансијско присуство.

---

³⁷ Лорд Палмерстон је управо тад рекао Христићу својим грубим и недипломатским маниром: "Велика Британија вам жели све најбоље, само не ослобођење и независност од Турске, јер ви задуго нећете моћи да се одупрете руској доминацији".

³⁸ Године 1876. Гледстоун је написао своју чувену расправу под насловом "The Bulgarian Horrors and the Question of the East" (Бугарске страхоте и питање Истока) у којој је истакао да се источно питање може праведно решити једино поделом европске Турске међу балканским хришћанима.

³⁹ Захваљујући управо том посланику који је заклонио Денића, овај се спасао осветничке руке официра-завереника у ноћи Мајског преврата.

За време Првог светског рата, енглеска помоћ била је поглавито материјалног и санитетског карактера. У политичком смислу, међутим, Уједињено Краљевство је Србији нанело многа разочарања.

Прво је, 1914. и 1915, наваљивало да Србија пристане на територијалне уступке Бугарској, да би се заузврат Бугарска придружила силама Антанте.

Друго, преговарало је, и то тајно, са Италијом (Лондонски уговор, 1915⁴⁰), иза леђа и без знања српске владе, нудећи Риму територијалне уступке на рачун српских интереса.

Енглеске јединице јесу имале удела у формирању и пробоју Солунског фронта (1916-1918), али се за Србију показало као кобно кашњење проузроковано неуспешном британском експедицијом на Галипољу.

Најзад, Уједињено Краљевство је до последњег секунда било противно распаду Хабсбуршке монархије, сматрајући да ће поражена и ослабљена бити згодно оруђе у њеним рукама.

Између два рата, Велика Британија се није претерано интересовала за догађаје у Југославији. Њено занимање за нас је порасло одједном, после погибије краља Александра и успостављања краљевског намесништва под кнезом Павлом Карађорђевићем (1934).

Кнез Павле је био енглески васпитаник. У Београду је владало уверење да је "човек Велике Британије".⁴¹ Био је близак оној политичкој групацији у

---

⁴⁰ Закључен између Енглеске, Француске и Русије с једне стране и Италије с друге. Чуван у тајности до краја рата.

⁴¹ Ово уверење било је учвршћено чињеницом што је његова супруга кнегиња Олга, пореклом грчка принцеза, била у тесним породичним везама с династијом Виндзора. Њена рођена сестра била је удата за војводу од Кента рођеног брата британских краљева Едварда Седмог и Џорџа Шестог.

Енглеској која је смислила и заступала "политику попуштања"⁴² према Хитлеру. Следећи овај правац, Кнез Павле се и сам приклонио овој струји.

Прелом је настао онда кад су носиоци ове идеје у Великој Британији препустили власт поборницима ратне политике⁴³. Тад је и кнез Павле изгубио своје снажно упориште у Лондону.

Војни пуч 27. марта 1941. дошао је као резултат дугих припрема у којима је активно учествовала мрежа британских агената и ухода. Они су успели да за интересе Уједињеног краљевства, у том тренутку једине европске силе која се још одупирала Хитлеру, придобију једну групу југословенских официра и неколико београдских политичара. Злоупотребљавајући традиционалну српску нетрпељивост према свему германском, они су, заједничким напорима оборили владу Цветковић - Мачек и Југославију гурнули у сукоб с немачким Рајхом.

Уследио је гневан Хитлеров одговор. Југославија је нападнута из ваздуха 6. априла исте године и присиљена на капитулацију једанаест дана доцније. Силе Осовине и њихови балкански сателити бацили су се на њену територију и раскомадали је у једном маху.

Нова југословенска влада и млади краљ Петар Други Карађорђевић склонили су се управо у британску престоницу где су, до краја рата, били под сталном и непријатном присмотром домаћих власти. Њихова политичка немоћ имала је два узрока: немогућност јединства између Срба и Хрвата на једној страни и неискрено деловање Британаца према нама на другој.

У пролеће 1943. Винстон Черчил је донео одлуку да савезничка војна помоћ почне да се шаље Титовим комунистима, а да се политика подршке

---

⁴² "Policy of appeasement". Њен творац је био Невил Хендрсон, британски амбасадор у Буенос Аиресу, Београду и Берлину.

⁴³ Било је то почетком 1940, кад је конзервативна влада Невила Чемберлена уступила место ратном кабинету, такође конзервативца, Винстона Черчила.

Југословенској војсци у отаџбини генерала Михаиловића постепено напушта.⁴⁴ У складу са својим новим курсом, Черчил шаље свог првог изасланика, капетана Вилијема Дикина, у Брозов Врховни штаб у мају 1943. Убрзо затим, код Тита стиже и конзервативни члан британског парламента, бригадир Фицрој Меклин⁴⁵ (септембар 1943).

Једно време гостопримство југословенских комуниста уживао је и Черчилов рођени син, Рендолф.

На Техеранској мировној конференцији (новембар 1943.) управо је британски премијер отворио питање помоћи Брозу и партизанима и инсистирао код друге двојице (Стаљина и Рузвелта) да се та одлука донесе без оклевања.

Током зиме 1943-1944, Винстон Черчил и Јосип Броз развили су живу узајамну преписку припремајући терен за остварење свог заједничког плана.

У лето 1944. Черчил и Тито су се први пут срели и разговарали у четири ока. Било је то у Напуљу 12. и 13. августа.

Нешто пре тога је, на упорно посредовање Енглеца, дошло до споразума Тито-Шубашић који је омогућио да комунисти и "легално" преузму власт у Југославији на основу наводног договора са избегличком владом у Лондону (јун 1944).

У фебруару 1945, на разговоре с Брозом и његовим сарадницима дошао је британски филдмаршал Харолд Александар. Том приликом издата је и заједничка изјава.

---

⁴⁴ Прва делегација партизанског врховног штаба коју је предводио Владимир Велебит стигла је у Лондон такође у мају 1943.

⁴⁵ Постоји једна непотврђена, али врло поучна, анегдота о разговору Черчила и Меклина по повратку овог другог из Титовог штаба.

Меклин:

"Ја заиста не раумем вашу политику, господине председниче. Да ли сте свесни чињенице да ће захваљујући вашој помоћи у Југославији победити комунизам и да ће она постати машица у Стаљиновим рукама?"

Черчил:

"Господине бригадиру, да ли ви то намераваате да се настаните у Југославији после рата?"

Остало је била егзекуција над Србијом и Србима.

* * *

Од Енглеца смо највише примили у уставној и политичкој теорији. Наши демократски уставни из 1888. и 1903. веома су дуговали британском схватању парламентаризма. Учећи од енглеских учитеља⁴⁶, наши уставописци су се ослањали не само на острвску политичку филозофију, него и на њену тамошњу примену у пракси.

Ово се на првом месту односило на међусобну зависност три главна уставна чиниоца: Круне, Народне скупштине и министарског савета т.ј. на начело да је парламент врховно законодавно тело, да влада проистиче из парламентарне већине, а да је улога монарха саветодавна и заснована на поштовању морала.

После 1903. српски политички живот личио је на енглески и по томе што су у политичкој утакмици преостале само две утицајне странке (Народна радикална и Самостална радикална).

Опет, за разлику од острвске традиције већинског система за парламентарне изборе који је у примени и дан-данас, у Србији се од почетка примењивао континентални принцип сразмерности у избору народних посланика.

* * *

Још је у деветнаестом веку у Србији било енглеских ђака и енглеских поштовалаца. Међу њима свакако изузетно место заузима Чедомиљ Мијатовић (1854-1932), политичар и књижевник за владавине Милана и Александра

---

⁴⁶ од енглеских теретичара најчешће се наводио Волтер Беџхот (Walter Bagehot).

Обреновића. Иако школован у Минхену и Цириху, важио је за искреног англофила. По повлачењу из јавног живота стално се настанио у британској престоници, где је живео пуних тридесет година. Био је веома плодан преводац са енглеског, а своја сећања објавио је у Лондону под насловом "Мемоари једног дипломате"⁴⁷.

* * *

Можда је вредно помена и то да су у преломним догађајима током распада Југославије, кључне улоге додељиване баш Британцима: Лорд Карингтон (председавајући Хашке конференције 1991), Лорд Дејвид Овен (међународни преговарач за Босну и Херцеговину 1992 - 1995), Џејми Шеј (портпарол НАТО за време бомбардовања 1999), Педи Ешдаун (високи међународни представник у Босни и Херцеговини 2004 - 2005).

На Косово и Метохију су, после потписивања Кумановског споразума и престанка бомбардовања у јуну 1999, од НАТО снага прво ушли британски командоси.⁴⁸

* * *

За разлику од неких других светских сила, Британија нам никад није била отворени непријатељ. Напротив, нама се најчешће представљала као савезник. У формалном смислу, она то и јесте била у оба светска рата у двадесетом веку.

Упркос томе, истина је да су у очима Енглеца Срби један својеглав и непослушан народ, који не прима савете ни од кога, осим, повремено, од Руса. Ово енглеско гледиште о нама створено је одавно, зацело још у

---

⁴⁷ "Memoirs of a Diplomatist".

⁴⁸ Ове британске специјалне јединице познате су под називом - Гурке.

деветнаестом столећу. Познато је, такође, да Енглезе као народ краси особина да ретко и невољно мењају мишљење.

Остаје, отуд, једна дилема.

Да ли су енглеске замисли и енглески потези према Србима били уистину добронамерни и савезнички?

4

Упрошћено гледано, Србија је, кроз читав деветнаести век, била укљештена између Турске и Аустрије. Њена је судбина била везана за једну или за другу од ових старих царевина.

Како се ослободила вишевековних турских окова, тако је потпала под аустријску зависност. Више од седам деценија трајала је борба Србије за државну независност (1804-1878), да би наредних четврт века провела у хабсбуршком гвозденом загрљају.

Најранији талас европске мисли и културе који је запљуснуо Србију био је германски. Прва половина претпрошлог столећа била је у многоме обележена немачким и аустријским утицајима, и то не само у процесу изградње јавних институција, већ и у науци и књижевности. У то време, Беч⁴⁹ је био центар српских културних догађаја, а немачки универзитети прве иностране школе које су похађали студенти из Србије.

Носиоци овог таласа били су Срби из Угарске, али и свршени ђаци са универзитета у Немачкој и Аустрији. Једним именом, помало погрдно, прозвали су их - немачкари.

---

⁴⁹ У Бечу је објављена "Стематографија" Христифора Жефаровића 1741, "Историја Бугара. Хрвата и Срба" Јована Рајића 1794-95. У Бечу је радио и Захарије Орфелин.

Што су године одмицале, Србија је све више потпадала под аустријску превласт. Од Берлинског конгреса, њене границе с две стране, на северу и западу, стајале су према Двојној царевини. Хабсбуршки гарнизони налазили су се и у Санџаку на југу Србије.

Преко три четвртине српског извоза и увоза обављао се с бечког и пештанског тржишта. У економском смислу, Србија се нашла под потпуном аустријском влашћу.

Из те подређености, развио се српски отпор, а затим и нетрпељивост према Бечу. Аустрија је угрожавала српску борбу за националну слободу и уједињење, она је била препрека процесу еманципације Србије и поставила се као брана српским тежњама да се приближи западној Европи.

Рат је био неминован.

Немачка је почела да испољава значајније интересовање према Балкану тек после свог националног уједињења 1871. Отад па до Првог светског рата, њена југоисточна политика била је позната као "Продор на исток"⁵⁰. У свему осталом, она је била верна пратиља и главна савезница Аустро-Угарске.

* * *

Апсолутистичка и конзервативна Аустрија била је подозрива према сваком револуционарном подухвату у Европи, укључујући поред политичких, и националне револуције. Први српски устанак је, због тога, наилазио на врло хладан пријем код бечких власти. Географска близина Београдског пашалука и велики број Срба у јужној Угарској решених да што пре помогну браћи јужно

---

⁵⁰ Drang nach Osten.

од Саве и Дунава, додатно су појачавали аустријско нерасположење према догађајима у Србији.

Уопштено узев, Аустрија је према Балкану имала два циља. Први се састојао у томе да се свим средствима спречи руски продор ка југоистоку Европе, а други је подразумевао трајно противљење сваком национално-ослободилачком покрету на Балкану, а у корист опстанка Османског царства.

Ниједан Карађорђево покушај (било их је неколико од самог почетка устанка) није наишао на позитиван одговор у Аустрији. Ни чињеница што је у балканској политици Турска била главни ривал Аустрији није Србима била од помоћи. Царевина Хабсбурговаца је за све време српских ослободилачких напора, задржала један изразито резервисан став.

Иронија судбине је хтела да су, после пропасти Првог устанка, и Карађорђе и многе његове војводе, одлучиле да спас потраже управо на територији Хабсбуршке монархије.

Аустрија није крила своје неслагање с либералним одредбама Сретењског устава 1835, охрабрујући кнеза Милоша да очува своје самодржавље и не дозволи спровођење "револуционарних аката".⁵¹

У доба владавине кнеза Александра Карађорђевића (1842-1858), Беч је почео да се меша у унутрашња питања Србије, постајући тако један од најбитнијих спољашњих чинилаца у Кнежевини.

Односи Аустро-Угарске и Србије ушли су у нову фазу закључењем Тајне конвенције 1881. Овај споразум који је потписао кнез Милан Обреновић⁵² био је

---

⁵¹ Аустријски конзулат у Србији отворен је 1836. Први конзул је био извесни Антун Михановић.

⁵² Занимљиво је да је кнез, доцнији краљ Милан Обреновић, без обзира на аустрофилску политику, био изразити франкофон. Свој деловод је водио упоредно српском и француском, а савременици су забележили да је неретко с Јован Ристићем водио разговоре на француском. Опет Јован Ристић, мада немачки ђак, ишао је на специјализацију у Париз управо да би савладао француски језик.

орочен на десет година, али је у сваком погледу (политичком, националном, економском и финансијском) Србију потпуно подредио интересима Двојне царевине. Овим потезом, српски монарх се практично одрекао српске државне суверености и Србију ставио у службу бечких интереса и планова. Тајна конвенција остала је у најстрожијој тајности позната само неколицини најближих Миланових сарадника. Непосредно пред абдикацију 1889, српски краљ је продужио важење овог уговора за још десет година, како би и будућем намесништву и свом сину-наследнику пренео ову тврду обавезу. Прави садржај тајне конвенције обелодањен је тек почетком двадесетог века.

Никад ни пре ни после овог споразума, Србија није потпала под тоталну власт једне стране силе као што се то догодило на основу Тајне конвенције из 1881. Да ствар буде још гора, и сам краљ Милан и његов министар иностраних дела, Чедомил Мијатовић, за ту услугу су од Аустријанаца примили позамашну новчану награду.

Инострани капитал за изградњу железничке пруге кроз Србију (Београд - Ниш - бугарска граница) такође је био аустријског порекла, мада се приказивао као француски. Кад је истина избила на видело, отворила се једна од највећих корупционашких афера у Србији крајем деветнаестог века (Бонтуова афера, 1882).

Преокрет у Србији 1903. донео је као резултат и нагло извлачење Србије испод аустријског утицаја. Упркос поновљеним захтевима из Беча, влада Николе Пашића закључила је уговор о кредиту за наоружање с Француском уместо са Аустријом (1904). Реакција Беча била је жестока. Проглашена је

блокада увоза свиња, наводно због свињске заразе у Србији. Тако је почео царински рат Аустрије и Србије који је трајао до 1911⁵³.

Већ је било речи о љутитом одговору Београда поводом аустро-угарске анексије Босне и Херцеговине 1908, као и о улози Аустрије у црногорској предаји Скадра и заустављању Србије да осигура излазак на Јадранско море 1912.

Атентат на хабсбуршког престолонаследника, надвојводу Франца Фердинанда, и његову супругу на Видовдан 28. јуна 1914. у Сарајеву био је кап која је прелила чашу. Пошто је једна група српских омладинаца потпомогнута одређеним завереничким круговима из Београда усмртила наследника аустријског престола, ратни сукоб се више није могао избећи. Узалуд је српска влада припремила најпомирљивији одговор удовољавајући свим захтевима из аустријског ултиматума. Светски рат је био пред вратима не само Србије, већ и читаве Европе.

Први, веома болан, пораз Аустријанци су претрпели у бици на Церу (август - септембар 1914). Убрзо су до ногу потучени и други пут у бици на Колубари (новембар 1914). Војска једног малог балканског народа надвладала је силину и моћ једне аристократске, европске државе. Цена тих величанствених победа била је, нажалост, стравична. Србија је, у првој години рата, изгубила више десетина хиљада својих најбољих синова.

У Нишкој декларацији Народне скупштине донетој у децембру 1914, истакнути су ратни циљеви Србије. Главни међу тим циљевима био је овај. Резултат победе Србије и сила Антанте мора бити распад Двојне царевине и југословенско уједињење, т.ј. уједињење у једну југословенску државу Србије,

---

⁵³ За само две године српски извоз у Аустрију пао је с 86,5% 1905, на једва 15,5% 1907.

Црне Горе и јужнословенских народа (Срба, Хрвата и Словенаца) који су живели под влашћу Хабсбурговаца.

Српски државници оног времена остали су доследни у остварењу овог обећања после завршетка светског рата. Најзад су и успели у својим намерама да се растури Хабсбуршка монархија (октобар 1918.) и да се на њеним развалинама створи југословенска држава 1. децембра 1918. (Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, од 1929. Краљевина Југославија).

Колико је та политика била "далековида" и "паметна" показало се седамдесет пет година доцније.

* * *

Немачко мишљење о југоисточној Европи и њеним народима најбоље је изразио Ото фон Бисмарк (пруски и немачки канцелар, 1862 -1890.) кад је рекао да "читав Балкан не вреди костију једног јединог пруског гренадира".

Немачка источна политика започела је тек почетком двадесетог века, грађењем железничке пруге Берлин - Багдад. У складу с том политиком порасло је и њено деловање и утицај у Турској.

Немачка је одобрила текст аустријског ултиматума Србији, одмах наредила мобилизацију и без оклевања ушла у Први светски рат. На српском ратишту појавила се 1915, кад је њен фелдмаршал Макензен командовао удруженом аустро-немачко-бугарском армијом која је потиснула српску војску ка југу и присилила је на повлачење преко Албаније, успут окупирајући читаву територију Србије.

На Солунском фронту је испрва стајала главнина немачке и аустријске војске, али је, услед захтева на другим бојиштима, у тренутку пробоја преостала

мањина њихових снага. Највећи део Солунског фронта држале су бугарске јединице.

Поражена и понижена Немачка у Првом светском рату нестала је с мапе великих сила током двадесетих година, да би поново умарширала на главну светску сцену доласком нациста на власт 1933.

Од 1935. и образовања владе Милана Стојадиновића, Југославија почиње да води политику постепеног приближавања Италији и Немачкој.

На дан 25. марта 1941. Југославија у Бечу потписује приступање силама Тројног пакта.⁵⁴ Два дана доцније, војни удар доводи до смене власти у Београду. Дана 6. априла чланице Тројног пакта нападају Југославију.

У Хрватској се, већ 10. априла 1941, под окриљем Хитлерове војске проглашава Независна Држава Хрватска под влашћу усташа, одговорна за геноцид и масовне злочине над Србима и другим нехрватима.

Србија је том Другог светског рата била под непосредном немачком окупацијом, осим Војводине која се налазила под мађарском влашћу и јужне Србије коју је контролисала Бугарска.

Од јесени 1941. немачки окупациони режим обзнањује застрашујућу претњу: стрељање 100 српских талаца за сваког убијеног немачког војника и 50 за сваког рањеног Немца. Масовна губилишта ничу широм Србије. Међу њима, најстрашнија и најмногљуднија била су у Крагујевцу и Краљеву.

У Београду се организује српска влада у немачкој служби под председништвом генерала Милана Недића.

---

⁵⁴ Хитлер је Југославији понудио веома повољне услове за овај споразум. Ти уступци су били двојаки: гаранције територијалне целовитости Краљевине Југославије и слободан избор тренутка у којем ће Југославије ући у рат на страни сила Осовине. Услов је био да ове одредбе споразума остану недоступне југословенској јавности. Потписници су били двојица министара спољних послова Јоаким фон Рибентроп и Александар Цинцар-Марковић. Овом догађају је присуствовао и тадашњи југословенски амбасадор у Берлину Иво Андрић.

У марту 1943. представници Врховног штаба Народно-ослободилачке војске Југославије (М. Ђилас, К. Поповић и В. Велебит) у Загребу закључују споразум с Немцима у којем су битне две тачке. Прва за заједничког непријатеља одређује покрет генерала Михаиловића, а друга предвиђа удружену немачко-партизанску војну акцију у случају искрцавања западних савезника на јадранску обалу. Споразум су прекршили Немци, а не партизани.

Октобра 1944. у Србију улазе јединице совјетске Црвене армије из правца Бугарске.

Београд је ослобођен 20. октобра.

Хитлерова Немачка капитулира 8. маја 1945.

Успоставља се комунистичка власт у Југославији.

Више стотина хиљада Немаца протерано је из Војводине у Немачку, а њихова имовина одузета и национализована.

Већина Југословена на привременом раду у иностранству, у послератном периоду, запутио се у Немачку. Сматра се да је укупно отишло преко милион људи, од тога најмање половина Срба.

Поново уједињена Немачка дала је пресудну подршку тежњама Хрватске да се осамостали од Југославије и оснује независну државу. Свесрдну помоћ Хрватима пружила је у то доба и Аустрија.

* * *

Немачки језик, наука и култура били су они узори на којима су Срби чинили прве кораке у процесу свог националног просвећивања и укупног напретка у првој половини деветнаестог столећа.

У том раздобљу, Аустрија и њен главни град били су, свакако, најзначајнија средишта српске учености и писма.

Одатле су долазиле нове технике и знања, нове направе, машине и алати. Срби су се учили од оног што су виђали и упознавали на својим путовањима преко Саве и Дунава. А тамо су одлазили да продају своје свиње, шљиве и конопце, али и да донесу многе производе за које се у Србији није знало да постоје.

Из Беча и Пеште стизали су и други, различити, примери савременог живота. Срби су се угледали на Аустријанце и Мађаре у погледу начина одевања, исхране, становања, понашања и свег осталог што је у оно време представљало европско и модерно.

Овде ћемо поменути само неколико чињеница и података, колико је неопходно да читалац стекне општу слику.

Вук Карацић је добар део свог живота и рада провео у главном граду Аустрије. Тамо је штампана већина његових књига. Био је и ожењен једном Немцом.⁵⁵

У Бечу су излазиле "Новине сербске", књижевни и политички лист на српском језику, од 1813. до 1822. Уредник је био Димитрије Давидовић, потоњи писац Сретењског устава.

У Сент Андреји, предграђу Пеште, деловао је Јоаким Вујић, оснивач српског позоришта и драмски писац. У том граду је рођен и српски књижевник Јаков Игњатовић.

Један од најбогатијих Срба у угарској престоници био је Сава Текелија оснивач Матице српске и народни добротвор.

---

⁵⁵ По Вуковом усменом казивању, Леополд Ранке, немачки историчар написао је једну од најбољих дела о Првом српском устанку "Serbische Revolution" (1829).

Родом из Угарске био је Јован Стерија Поповић, писац, преводац, правник и један од првих српских школованих државних чиновника. Стерија долази у сам врх српског позоришног списатељства.

Српски грађански законик (1844), правни документ који је уредио читав имовински и трговински систем у Србији на један савремен начин, био је готово дословна копија аустријског грађанског законика.

Из Немачке су, почетком седамдесетих година претрпошлог века, у Србију дошла два брата, млада пруска официра, Паул и Еуген Штурм. Обојица су постали високи официри српске војске, а своје презиме превели у Јуришић⁵⁶, узимајући истовремено и православну веру. Генерал Павле Јуришић Штурм био је командант треће армије у Првом светском рату.

Јован Ристић (1831 - 1899), вођ либерала, државник и дипломата, завршио је докторат из историје на чувеном немачком универзитету у Хајделбергу.

Многи образовани Немци из Аустрије и Немачке доселили су се у Србију и у њој засновали породице и нов живот. Међу њима је било и оних који су у Србији створили иметак и спадали у најбогатије Србе.⁵⁷

Током читавог деветнаестог века, у Србији се много преводила немачка књижевност, и то у врло широком распону од популарне литературе до најзначајнијих дела Лесинга, Хердера, Гетеа и Шилера⁵⁸.

Посебно значајан за српску историју средњег века био је рад аустријског историчара Јосипа Константина Јиричека (1854 - 1918), чија "Историја Срба" и

---

⁵⁶ Штурм на немачком значи јуриш. Отуд је настало њихово српско презиме.

⁵⁷ Најпознатији је био Георг (Ђорђе) Вајферт, пореклом из Судетена у Чешкој. Занимљиво је и да је супруга војводе Живојина Мишића Лујза била Немица.

⁵⁸ Српски писани језик стајао је под јаким немачким утицајем у изразу и форми све до појаве "београдског стила" почетком двадесетог века. И у поезији, наши старији песници не само што су преводили с немачког, него су се и веома угледали на Немце.

"Држава и друштво у средњовековној Србији" спадају у класична дела наше историографије.

* * *

Однос Срба према Немцима никад није био уравнотежен. На једној страни, било је Срба који су пристајали уз Немце с поштовањем и дивљењем, видевши у германској раси надмоћ корисну и за остварење српских циљева. На другој, много заступљенијој страни, налазили су се они Срби који су веровали да су Немци највећи српски злотовори и да нам с њима следује рат до истребљења.

5

Сједињене Америчке Државе биле су колонија, која се за своју државну независност изборила у рату против свог колонијалног господара, Велике Британије, крајем осамнаестог века.

Током деветнаестог столећа, САД су избегавале да се укључе у политичке догађаје на Старом континенту, задржавајући за себе позицију строге изолованости. Било је два разлога за ово. Прво, Американци су гајили једну инстинктивну сумњичавост према Европи, њеним вредностима и проблемима. Друго, америчка економска самодовољност и пространство читавог континента, омогућавале су да Америка буде способна за самосталан привредни опстанак.

Америка се први пут одважила да прекрши своје златно правило немешања у Првом светском рату, кад се 1917. придружила силама Антанте и веома помогла сламању непријатељског отпора.

На Версајској мировној конференцији после рата, амерички председник Вудро Вилсон био је централна личност. Образован и надахнут, он је понудио један документ, познат под називом "Четрнаест тачака", у којем је предложио главне правце не само мировног решења, него и будућности тадашњег света.

Ипак, током следеће две деценије, САД су се поново повукле у своју изолацију, препуштајући Европи да се суочава с властитим искушењима левог и десног екстремизма. Први покушај да се оснује светска миротворна организација, Лига народа⁵⁹, иако је била једна од Вилсонових визионарских замисли, није позитивно примљена у Сједињеним Државама. Њихова коначна одлука била је да не приступају овој организацији.

Други светски рат био је узрок још једног повратка САД у светска и европска збивања. Америка је ушла у рат 6. децембра 1941, после мучког напада Јапана на војну базу Перл Харбор у Тихом океану. До директног ангажовања америчких трупа у Европи, међутим, није дошло до средине 1944. Тек тад, искрцавањем савезника у Нормандији, пробијен је западни фронт и омогућен слом Трећег Рајха у року од непуних годину дана.

Улога у Другом светском рату, донела је Сједињеним Државама водеће место међу великим силама, а победа над Немачком и Јапаном и предводнички положај у западном свету.

Никад се више Америка није вратила својој изолационистичкој спољној политици. Напротив, она је све више урањала у глобалне односе и сукобе, постајући управо оно против чега се у својим раним данима свим срцем борила - империјална сила.

---

⁵⁹ Ова организација се среће и под називом Друштво народа.

Колика је промена наступила у свести Американаца и њиховом доживљају спољашњег света сведочи и следећи податак.

После Првог светског рата САД су остале ван чланства Лиге народа. После Другог светског рата, Уједињене нације су основане на тлу Америке (Сан Франциско, 1945), седиште им је такође на тлу Америке (Њујорк), а највећи део трошкова од почетка покривају САД.

Упркос овом, у одређеним америчким круговима и данас се може уочити једно начелно неповерење према било којој међународној установи. Конзервативни републиканци, којима припадају и актуелни председник САД Џорџ В. Буш и његова администрација, не крију свој негативан став према свим облицима наднационалног уређења односа у свету.⁶⁰

И у овом погледу, као и у много чему другом, изгледа да САД воде недоследну политику и да примењују различите аршине за себе и за друге. Али, и та особина потврђује да Американци иду стопама својих империјалних претходника.

* * *

Срби су одлазили у Америку у три историјска таласа. Први је почео још четрдесетих година деветнаестог века и трајао је до Првог светског рата. У то доба су, у потрази за бољим и срећнијим животом, Срби из Лике, Далмације, Херцеговине и Црне Горе масовно прелазили преко океана у "Нови свет".

Настањивали су се у различитим деловима Сједињених Држава. Било их је у северној Калифорнији⁶¹, где се и данас налази најстарија српска црква у граду Џексон. Важан центар српских исељеника био је у Питсбургу и околини

---

⁶⁰ Сликовит пример за ово јесте одбијање САД да се укључе у рад новооснованог Међународног кривичног суда и инсистирање да се на америчке држављане не примењује ниједно друго законодавство осим америчког и да не одговарају ни пред једним судом осим америчким.

⁶¹ На запад (Калифорнија) и на југ (Луизијана и Тексас) Сједињених Држава исељавали су се копачи злата, кафетије, рибари и виноградаре.

(Пенсилванија) због запослења у америчким челичанама. Бројна српска колонија створена је у Чикагу (Илиној), али и у граду Гери (Индијана), у непосредној близини Чикага. И овде су Срби добијали послове у црној металургији. Једно старо српско насеље налазило се и на самом југу Тексаса у месту Гелвестон, где и данас стоји један од најстаријих српских храмова на тлу Америке.

Нешто доцније, Срби су се проширили и на Монтану, савезну државу у којој су основали насеље по називу главног града Србије (Београд⁶²), Висконсин (Милвоки), Мичиген (Детроит) и Индијану (Кливленд и Колумбус).

Ова најстарија генерација српске емиграције створила је више националних организација (Српски народни савез, Српска народна одбрана, Српско добровољачко удружење, итд), подигла више цркава и зграда и издавала више новина на српском језику.

Многи амерички Срби одазвали су се на позив отаџбине и учествовали као добровољци у српској и црногорској војсци у Првом светском рату.

Други талас исељавања у Америку наишао је после Другог светског рата. Тај талас сачињавали су сви они противници комунизма у Југославији који су успели да пређу на Запад. Тако су се у Сједињеним државама нашли припадници Југословенске војске у отаџбини из Србије, војници под командом Момчила Ђујућа из Лике, чланови покрета "Збор" Димитрија Љотића, свештеници и владике Српске православне цркве, и поједини предратни политичари, јавни радници и универзитетски професори.

Међу њима су најзначајније личности биле: краљ Петар Други Карађорђевић, кнез Андреј Карађорђевић, владика Николај (Велимировић),

---

⁶² На енглеском Belgrade, Montana. До дана данашњег је сачувао ово име.

Константин Фотић (бивши амбасадор Краљевине Југославије у САД), Божидар Пурић (посланик у Паризу и председник избегличке владе у Лондону) и Слободан Драшковић (председник друштва Свети Сава у Чикагу), мајор Звонимир Вучковић, командант Првог равногорског корпуса у Југословенској војсци у отаџбини), Милорад Драшковић (директор архива Хуверовог института у Калифорнији), Иван Авакумовић, професор универзитета у Сијетлу, Вашингтон) и Димитрије Ђорђевић (професор универзитета у Санта Барбери, Калифорнија) и многи други.⁶³

Трећи талас емиграције у Америку започео је шездесетих година двадесетог века и још траје. Састоји се углавном од школованих младих људи који су напуштали Југославију с факултетским дипломама и одлазили или на даље универзитетско усавршавање или су одмах добијали стручне послове у приватним компанијама.

Немогућно је утврдити тачан број Срба у Сједињеним Државама из најмање два разлога. Прво, зато што нису сви Срби дошли у Америку као држављани Србије или Југославије, већ су се, поготову у првом таласу, водили као грађани Хабсбуршке монархије или Турске. Многи су уз то америчку границу прешли илегално, без икаквих личних докумената. И друго, зато што нису одређена јасна мерила за то ко би се рачунао у Србина или Српскињу, т.ј. до ког колена уназад би се признавала припадност српској нацији. Отежавајућу околност представља и чињеница што су многи Срби мењали презимена, чак и неколико пута у истом породичном ланцу.

---

⁶³ И актуелни престолонаследник принц Александар Карађорђевић живео је једно време у Чикагу.

Сасвим груба, али непристрасна процена говори да, у данашњем тренутку, у Америци има између 400,000 и 600,000 лица која се сматрају Србима.

Титов режим је, деценијама, у српској политичкој емиграцији видео свог непомирљивог непријатеља. Захваљујући добрим односима са америчким властима после 1948, а нарочито после 1960, југословенској тајној полицији прећутно је допуштено да делује заједно са америчким органима гоњења против српских антикомуниста у САД. Крвав резултат ове нечасне сарадње биле су поједине ликвидације и прогони Титових противника. Али, колико год се трудили УДБА и ФБИ нису успели да сасвим неутралишу рад српских емигрантских организација у Сједињеним Америчким Државама.

Догађај који је у сваком погледу обележио сукобе међу америчким Србима био је црквени раскол почетком шездесетих година. Сматрајући да Српска црква у Америци треба да буде независна од београдске патријаршије зато што је Београд под тоталном влашћу комуниста, знатан део политичке емиграције захтевао је одвајање Српске цркве у Сједињеним Државама од своје матице у Југославији. Сукоб је стигао до америчког врховног суда, јер се радило о огромној имовини у непокретностима и новцу. Епилог је био потпун расцеп у којем су једни остали уз београдску патријаршију ("федералци"), а други приступили Српској православној цркви у слободном свету ("расколници"). Међу њима не само што није могло бити помирења, него није било ни додира.⁶⁴

Оно што није остварио Тито, остварио је Милошевић т.ј. идеологија србокомунизма. Крајем осамдесетих, у исти фронт стали су некадашњи заклетни противници. Дражиновци, расколници, љотићевци, ђујићевци и њихови

---

⁶⁴ Српски црквени раскол није био изузетак у Америци. Грчка црква се такође поделила на две групе, а руска чак на три.

потомци ухватили су се у разорно коло српских грехова и пораза под скутима режима Слободана Милошевића. Формално уједињење Српске цркве у Америци извршено у то време било је оркестрирано из Београда и у директној служби србокомунистичких интереса. Дојучерашњи председник Савеза комуниста Србије, који се никад није одрекао Титовог комунизма, прихваћен је за неприкосновеног "вожда васколиког Српства" на свим континентима.

Постојале су четири полуге помоћу којих су Милошевић и његови саветодавци из сенке завладали Србима из Америке. Први је било црквено помирење. Нудећи признање чинова расколничким свештеницима и равноправан статус после уједињења, србокомунисти су задобили наклоност расколничке цркве. Други су били стари антикомунисти који су прешли на страну србокомунизма и постали његови гласноговорници. И овог пута су пресудили лични мотиви. Милошевићев режим их је пустио да се слободно врате у земљу, помогао издавању њихових књига, отворио им врата Српске академије наука и уметности и Удружења књижевника Србије, што је било сасвим довољно да би се купила њихова оданост. Трећи је представљао сателитски сигнал Радио-телевизије Србије, чијим програмом су Срби систематски тровани широм земаљске кугле. По српским кафанама и удружењима, свакодневно су се гледале лажне слике и причале лажне приче о српском небеском успону под влашћу Слободана Милошевића. Многи Срби су поверовали у сваку изговорену реч. Четврти су биле нове "националне организације" које су, упркос свом површном изгледу, шириле перфидну милошевићевску пропаганду ("Конгрес српског уједињења", пре свих).

Најстарија и најмлађа емиграција сачувале су се ових погубних искушења. Први зато што су сувише дуго у Америци, други зато што су,

напуштањем земље, изгубили свако занимање за тамошње догађаје. И једни и други су, иако по страни, остали потпуно неми и неактивни. Политичка емиграција је, нажалост, готово јединствено стала уз Милошевића и постала његов поуздан ослонац у САД.

Тако се стекао утисак да је читава српска колонија у Сједињеним Државама подржавала србокомунистичку власт у Србији.

* * *

Али, вратимо се још за трен нашој историји.

Вилсонових "Четрнаест тачака" био је писани акт који је истакао начело народне суверености и права на самоопредљење јасније и доследније него иједан политички документ пре њега. Примена ових принципа имала је као последицу и распад Хабсбуршке монархије и стварање заједничке државе јужних Словена.

Мада су дипломатски односи Србије и Сједињених Држава установљени још у деветнаестом веку, ово је био први пут да САД активно учествују у разрешењу једног балканског питања.

У Другом светском рату Америка је, у сагласју са својом улогом велике силе, била директно уплетена у југословенска збивања. На почетку, њена јавност је листом била на страни покрета генерала Михаиловића.⁶⁵ Упоредо са Енглезима, и Американци су променили политику од пролећа 1943, подржавајући све гласније партизански покрет Брозових комуниста. Обавештајци на терену⁶⁶ били су подељени на Михаиловићеве симпатизере и Титове помагаче. Извештаји америчких официра из Југославије у којима је ситуација приказивана уравнотежено редовно су се губили у вашингтонској

---

⁶⁵ У Холивуду је 1942. чак снимљен и пропагандни филм о јуначкој борби српских дражиноваца.

⁶⁶ Америчка обавештајна служба у Другом светском рату звала се ОСС и била је претеча ЦИА.

бирократији, док су извештаји у партизанску корист примани с пуним поверењем на самим врховима америчке власти.

Ни изузетан углед краљевског амбасадора у САД Константина Фотића и његове изванредне личне везе у Вашингтону нису могле да помогну промени америчког држања према унутрашњим превирањима у Југославији.⁶⁷

Упоредо с тим, појавили су се појединци и организације чије је деловање било усмерено искључиво на популарисање Тита и његових комуниста у америчкој јавности. Најистакнутији међу њима био је Луј Адамич, Американац словеначког порекла.

Острво Вис било је под америчком контролом кад је, крајем маја 1944, Тито одлетео на ово јадранско острво бежећи од немачке потере.

Преко четири стотине пилота ратног ваздухопловства САД који су током рата спасла Михаиловићева војска захтевали су да сведоче на суђењу генералу Михаиловићу у Београду у јулу 1945. Југословенски режим није удовољио овој молби, а званични амерички органи нису предузели ништа поводом овога.

Вероватно гоњени грижом савести, Американци су посмртно одликовали Михаиловића медаљом за заслуге 1948⁶⁸.

Од раскида са Стаљином, САД су пружале све већу финансијску и материјалну помоћ Југославији, као вид награде и охрабрења за потез којим је одбијен совјетски политички напад.

---

⁶⁷ Своја сећања на ове догађаје амбасадор Фотић је записао и објавио већ 1948 у Америци и на енглеском под насловом "The War We Lost" ("Рат који смо изгубили"). На суђењу генералу Михаиловићу суђено је и амбасадору Фотићу за кривично дело велеиздаје. Осуђен је на дугогодишњу робију у одсуству.

⁶⁸ Генерал Михаиловић је посмртно одликован Конгресном медаљом части. То је највише војно одликовање у САД које се додељује за личну храброст и јунаштво показане у рату. Установљено је 1917. До данас је додељено мање од хиљаду ових ордена.

Сам Јосип Броз примљен је први пут у званичну посету САД током администрације председника Кенедија 1961. Још једном је био гост Беле куће 1972, у време председника Ричарда Никсона.

Председник Џими Картер био је у Београду 1977, а на Титову сахрану послао је потпредседника Мондејла и своју рођену мајку.

Поред многобројне удворичке историографије у славу Јосипа Броза и социјалистичке Југославије, у САД се појавило и неколико историјских књига које су бациле другачију светлост на период Другог светског рата код нас. Међу њима свакако средишње место припада Волтеру Робертсу и његовој студији "Тито, Михаиловић и савезници"⁶⁹.

* * *

За време распада Југославије, САД су, од свих великих сила, највише промениле свој став.

У освит кризе, Америка је давала пуну подршку опстанку Југославије и исказивала сумњичавост према намерама појединих република да стекну међународно признање, препуштајући Европљанима водећу улогу у решавању насталог проблема.

Први амерички дипломата који је ангажован као међународни посредник био је бивши државни секретар Сајрус Венс (Венсов план за Хрватску 1992, Венс-Овенов план за Босну и Херцеговину 1993). За њим је дошао амбасадор Роберт Фрејжер⁷⁰. Најзад се појавио злослутни и злонамерни Ричард Холбрук.

Тренутак највећег сјаја америчке дипломатије био је мировни споразум за Босну и Херцеговину закључен у Дејтону новембра 1995.

---

⁶⁹ У оригиналу Walter Roberts, "Tito, Mihailovich and the Allies" (1973).

⁷⁰ Погинуо у саобраћајној несрећи у Босни и Херцеговини.

Преговори у Рамбујеу 1999, требало је да буду крунисани још једном дипломатском победом САД, али их је овог пута Милошевић изневерио, тако да су њихове наде отишле у неповрат.

У знак одмазде, НАТО је, предвођен америчком ратном авијацијом, бесомучно бомбардовао Србију пуних седамдесет осам дана (пролеће 1999). Неколико дана после почетка ваздушних напада, прекинути су дипломатски односи између Сједињених Америчких Држава и Савезне Републике Југославије.

Званични Вашингтон признао је српској демократској опозицији статус озбиљног политичког чиниоца тек у новембру 1999. Дотад се од ње тражило једино то да подржава Милошевића у његовим "међународним напорима да постигне мир на просторима бивше Југославије".

После пада Милошевића 5. октобра 2000. обновљене су дипломатске везе две земље, али политички односи САД и Србије до дана данашњег нису потпуно нормализовани.

Српске обмане

Ако би се судило на основу држања великих сила према Србији, онда би закључак морао бити да се српски национални циљеви нису могли остварити зато што то нису дозвољавале велике силе.

Нема ниједне од великих сила која своје интересе није претпостављала српским. И нема ниједне велике силе која није спречавала напредак Србије, чак и кад је Србија самостално тај напредак достигала.

У понашању појединих сила према Србији током историје није било значајних разлика. Преглед њихових односа показује да су чешће биле противне српским интересима, него што су биле од помоћи Србији.

Али, да ли је све баш тако како се на први поглед чини? Да ли је сва одговорност на другима или, може бити, има нечег што је стајало и до Србије? Крије ли се негде и наша грешка и ако је тако, у чему се она састоји?

1

Српска национална елита пати од једне врло тешке и, истовремено, врло заразне болести. Та болест преноси се с покољења на покољење и траје дуже од стотину година. Њена снага не само што не попушта, него узима све већег маха. Наш болесник, упркос свог нарушеног здравља, не предузима ништа што би помогло излечењу, већ пада све дубље у болест.

А та национална болест од које болује српска елита јесте национална мегаломанија. То је стање свести у којем се укупна народна величина мери искључиво пространством државне територије. Што је држава којом се управља већа, то ће бити и снажнија, а тиме и уваженија од других.

Мала Србија нема никаквих изгледа да успе, маколико била развијена, просвећена и богата зато што је мала. Да би се издигла и показала своју моћ она мора да се шири, и то само територијално. У супротном, она ће бити лак плен за непријатеље који вребају са свих страна.

Смисао постојања српског народа јесте у томе, проповедају српски мегаломани, да завлада највећим делом Балканског полуострва и израсте у регионалну силу, па да њена судбина не зависи више од великих, него да

судбина других, мањих, зависи од воље Срба, а да се она буде у стању да се равноправно носи с највећим.

Ова погубна мана српског вођства највидљивије се испољила у великом националном подухвату стварања Југославије 1918. Готово да нема важније личности међу Србима која се није одушевљавала за ову идеју. Било је ту и научника, професора, књижевника и политичара. Усамљени глас Јаше Томића дочекиван је као национално издајство.

На челу овог самоубилачког покрета стајао је сам монарх, Александар Први Карађорђевић. Помама владања великом државом прогањала га је целог живота. Уместо четири милиона Срба, хтео је четрнаест милиона Југословена. Уместо границе на Дрини, хтео је границу на Сочи. Хтео је и Далмацију и Јадранско море. Хтео је и Босну и Херцеговину. Хтео је и Загорје и Словенију. Да је могао узео би још. Није марио за цену.

У овом походу на величину пратили су га готово сви. И они који су га волели и они који нису. Грозница југословенства захватила је врло широк круг српске интелигенције⁷¹.

Чињеница што је жртвовано српско име, застава и грб, за њих је био чин истинског патриотизма. Ни чињеница што је Србија изгубила четвртину становништва у Првом светском рату није носила никакву тежину. Ни чињеница што је у Југославији било мање Срба него осталих није имала никаквог значаја. Ни чињеница што је већина Југословена ратовала против

---

⁷¹ Све политичке странке у Србији прихватиле су југословенско уједињење оберучке и у његовом остварењу активно учествовале.

Било је и оних политичара и јавних радника који су оспоравали назив Краљевина, Срба, Хрвата и Словенаца због "истицања троплемености нашег народа уместо народног јединства".

У најжешће поборнике југословенске идеје спадали су Слободан Јовановић, Јован Цвијић, Михаило Пупин, Владимир Ћоровић, Александар Белић, Јован Дучић, као и многи други српски научници и писци.

Србије у Првом светском рату није се признавала. Ни чињеница што су Хрвати невољно приступили уједињењу није се уважавала.

А били су спремни да положе све српске вредности на олтар државне величине. И с муком изграђене институције, и тешко зарађен новац, и сву ратну штету и стабилност српског динара. И најзад да укину славну српску војску, уклоне легендарне команданте, а официре непријатељских армија прихвате и потврде им иностране чинове.

Искрене опомене војводе Мишића и лукав план Стојана Протића, после уједињења, доживели су истоветну судбину. Одбачене су и њихове идеје, али и они као људи.

Претеране личне амбиције и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца међу неколико најјачих и највећих држава у Европи, биле су неодољиве искушења за које су наши тадашњи предводници пристајали да се одрекну свега другог.

Југославија јесте била велика, али није била српска. Тако је било од почетка, тако је остало до краја.

Какве су последице ове српске мегаломаније биле у оно време?

Несрпским Југословенима је изгледало да се налазе у неравноправном положају у поређењу са Србима. Србима је изгледало да их други злоупотребљавају и користе.

Унутрашњег јединства и народне слоге у Југославији никад није било. Држава се могла очувати само гвозденом песницом. И то је Александар пробао. Пао је као трагична жртва властите илузије. Платио је главом своју оптерећеност државном величином.

Прва Југославија нестала је у ратном ковитлацу, али је пре тога обележена као "тамница народа" у којој царује "великосрпски хегемонизам". Ово није била само оцена Коминтерне, него и већинско мишљење међу Хрватима.

У Титовој Југославији све је било на штету Срба и Србије. И одлуке АВНОЈ-а, и парола "братство и јединство", и федерално устројство, и аутономне покрајине. Брисало се и уништавало и оно мало што је преостало од српских достигнућа.

Као што је комунизам у Совјетском Савезу протезирао друге нације на рачун Руса, тако је комунизам у Југославији газио српство, а уздизао национализме осталих народа.

Ако је Југославија била ичија тамница, била је тамница у којој је заточена Србија. Мучна истина лежи у томе што је Србија сама себе у ту тамницу затворила.

После распада Југославије, захваљујући србокомунизму, Србија је и даље бранила Југославију тврдећи да је она била најбоље решење српског питања, јер су у Југославији сви Срби живели у једној држави.

Поуке прошлости нису вределе ништа. Поново је победила мегаломанија тзв. српске интелектуалне елите. Поново се успех српства мерио освојеном територијом и никако друкчије. Поново су хтели да владају над другима да би у сопственим очима изгледали велики. Поново су обема рукама народ гурали у страдања и погибију да би се ти циљеви остварили. И поново је Србија доживела пораз.

Овог пута, зато што су је предводили србокомунисти, Срби су поред пораза доживели и срамоту и понижење.

Сан о великој држави пукао је као мехур од сапунице, али се српски главари нису оствестили. И данас их горе у ватри националне мегаломаније. И данас би да праве проширену државу у којој ће других бити више него Срба. И то проглашавају за национални интерес над свим интересима.

2

Нису други народи били боље среће од Срба. Уствари, ниједан народ није до краја остварио своје територијалне претензије. А сваки народ, без обзира на реалну снагу и број становника, поседује нереалне амбиције. И сваки народ мисли да су велике силе спречиле остварење његових праведних циљева. У том погледу, Срби нису никакав изузетак. Изузетак су по томе што упорно одбијају да прихвате реалност и извуку поуку из својих и туђих пређашњих искустава.

Да пођемо од самих великих сила.

Колонијална царства је однела историја. Португалско⁷² и шпанско у деветнаестом веку, британско и француско после Другог светског рата⁷³. И Холандија, и Белгија, наравно и Немачка и Италија, остале су без колонија. Стотине нових нација и држава на свим континентима никле су на рушевинама колонијализма. Ратови за независност и начело народног самоопредељења донели су невероватне промене на мапи света. Огромне колонијалне империје свеле су се на ограничене територије својих европских поседа. Поједине бивше колоније постале су суверене државе с пространством вишеструко већим него што је пространство њиховог колонијалног господара. Распад СССР-а довео је до огромних територијалних губитака за Русију. Свака од петнаест совјетских

---

⁷² Последње две португалске колоније Ангола и Мозамбик ослободиле су се седамдесетих година двадесетог века.

⁷³ Тај процес је трајао више од двадесет година.

република стекла је државну независност, а да Русија није ни покушала да се томе стане на пут.

Дакле, чак и велике силе кад се нађу у ослабљеној позицији могу да претрпе непријатне ломове.

Ствари код наших суседа стоје овако.

Аустрија је некад била моћна средњоевропска царевина. Данас је скромна алпска државица. У међувремену, од ње су настале Пољска, Чехословачка, Мађарска и Југославија. Онда су се мирно поделиле Чешка и Словачка, а Југославија се распала у грађанском рату, тако што су од некадашњих аустријских провинција створене независне државе Словенија, Хрватска и Босна и Херцеговина.

Данашња Мађарска није ни издалека она држава која је била у средњем веку, ни по територији, ни по значају. Велики делови мађарског народа живе ван подручја Републике Мађарске у Румунији, Словачкој и Србији⁷⁴. То, ипак, није био повод да Мађарска званично отвори питање свог националног уједињења, а камоли да у том циљу поведе ратове.⁷⁵

Бугарска је морала да се помири с два пораза у два светска рата, зато што није хтела да се помири да санстефанске Бугарске никад неће бити. И данас ту могућност не помиње, одричући било какве претензије према околним државама и народима.

Грчка је била присиљена да преда Турцима читаву малоазијску обалу са Смирном (Измир) и Цариградом (Истанбул) и да пресели више од једног милиона тамошњих Грка назад у Грчку почетком двадесетих година прошлог века. Морала је да се сагласи с одлуком великих сила да се Кипар неће

---

⁷⁴ Нешто Мађара има и у Хрватској и у Словенији.

⁷⁵ Истини за вољу у Мађарској у последње време делује организација "Шездесет четири жупаније" која се залаже за уједињење свих мађарских етничких територија.

присајединити Грчкој, већ да ће бити прво британски протекторат, а затим и независна држава крајем педесетих. Врхунац неправде према Грцима представљало је пристајање великих сила на турску окупацију дела Кипра средином седамдесетих. Чак ни тад, иако је Турска погазила сва међународна правила и запосела оружаном силом једну независну и међународно признату државу, Грчка није посегла за оружјем. Три деценије доцније и грчки Кипар је примљен у чланство Европске уније, тако да су се најзад нашле заједно обе државе у којима живе Грци⁷⁶.

Са италијанске тачке гледишта одбијање великих сила да признају Лондонски уговор из 1915. био је подмукао акт против националних интереса Италије. Италијанско разочарање помогло је да Мусолини дође на власт, да би се његова ратна авантура завршила капитулацијом Италије 1943. Резултат је био принудно напуштање и оних малих делова далматинске обале и острва што им је припало после Првог светског рата⁷⁷.

Оваквих и сличних историјских примера има безброј. Ниједан од њих, нажалост, није довољно убедљив да би охладио српске усијане главе.

3

Управо је национална мегаломанија Србе доводила у сукоб с великим силама. Нису Срби сметали зато што су Срби, него зато што су хтели да имају велику државу. А за то нису имали реалних услова.

Први знак да територијално проширење Србије представља проблем за велике силе послат је на завршетку Првог балканског рата. Још онда је Србији дато на знање да излазак на Јадранско море преко северне Албаније није у

---

⁷⁶ Република Грчка примљена је у чланство Европске заједнице још 1981.

⁷⁷ У међуратном периоду Италији је припадала Истра с Ријеком, град Задар и неколико далматинских острва.

сагласности с интересима великих сила. Отад па надаље, кад год се Србија супротставила великим силама истичући своје претензије, губила је и битке, и територије и становништво.

У начелу, велике силе највише воле кад на одређеном подручју ниједна локална држава или нација не носи превагу и кад међу њима влада што изразитија равнотежа. Ко год покуша да ту равнотежу поремети у своју корист и наметне се као ауторитет над осталима, неминовно изазива отпор великих сила и бива заустављен у својим намерама. Милом или силом.

То се Србији и Србима у модерној историји догодило неколико пута.

У наше доба, странци виде Србију као малог колонијалисту. Наше покрајине ван данашње Србије, које смо повратили у ратовима или преко Југославије, ми видимо као своје, али други виде као освојене. Ми мислимо да нам по историјском праву припада све оно што је у неком историјском тренутку било под српском државом. Велике силе мисле да смо ми само мали балкански поробљивачи.

Ако су велики морали да се одрекну својих колонија, с којим правом Србија и даље хоће да влада над онима који не желе њену власт? Ако су велики признали независност толиким ваневропским народима и територијама пре педесет година, како Србија не може да разуме ту историјску законитост?

Да ствар буде још гора, у одбрани својих права и територија Србија редовно сеже за оружјем.

На оба питања, одговор је истоветан. То што Србија чини, неприхватљиво је и недозвољено, а међународна заједница има обавезу да спречи такво понашање свим расположивим средствима.

Да ли је то праведно и да ли се према свима примењују једнака мерила и једнаке норме, питаће српски мегаломани.

Није. Наравно да није. Али, управо је то оно драгоцену сазнање које смо, као народ, морали научити пре више од једног века. Нисмо, и зато трпимо ударац за ударцем, и још се чудимо зашто.

Истини за вољу, и кад смо ми одлучивали, радили смо исто. Једна правила за нас, а друга за остале. Правда је увек у рукама јачег.

У свему томе страда обичан народ ни крив, ни дужан, да би они који су били носиоци тих мегаломанских замисли наставили да остварују своје убиствене планове.

На све ово, дође још и међународно кажњавање. А то значи да се Србији не дозвољава да сачува ни оно на шта полаже законито право, зато што је претходно посегла за оним што, у очима великих сила, није било њено. Србија је, захваљујући катастрофалној политици у последњих двадесет година, дошла под удар великих, о њој је створена слика насилника, учињено је да изгуби грађанске ратове, бомбардована је због наводног насиља над другима, оптужена да крије ратне злочинце.

Упоредо с тим, на Западу се развила једна антисрпска историјска школа. Доказивало се да српска тежња да се потчине слабији и преотму њихова подручја има дубоке корене у прошлости и да србокомунизам није ништа друго него обновљен српски хегемонизам из деветнаестог века. Тражила се непрекидна нит српских освајачких намера од Гарашаниновог "Начертанија" до данас. Без обзира на неистинитост и злонамерност ових тврдњи, оне су у доброј мери утицале на образовање иностраног јавног мњења према Србији и Србима.

Србија је обележена као виновник и као кривац.

Отуд њен међународни положај није равноправан с другима, већ је, напротив, осетно слабији. Погибелна илузија је очекивати да ће било која сила стати на српску страну. Као и досад, оне ће се највероватније претходно договорити о решењу прихватљивом за себе, а онда га представити као једино и најбоље.

И то је већ више пута виђено.

4

Стање српске нације, у данашњем времену, јесте ово.

Срба, деценијама већ, има све мање. У Србији се више умире, него што се рађа. Тужна је чињеница да Срби губе трку с природом.

Срби су данас најстарији народ у Европи. Наша просечна старост креће се око четрдесет година живота. Србија је земља старих, а не младих.

У читавој Србији, с Косовом и Метохијом, Срба има једва нешто више од 60 процената укупног становништва. Остало су националне мањине, од којих Албанци имају највишу стопу природног прираштаја међу свим европским народима. Неће протећи много док Срби не постану мањина у самој Србији. У таквим условима се показало немогућним сачувати државну и националну постојаност.

У двадесетом веку, Срби су изгубили око два милиона душа. Једну четвртину укупног становништва у Првом светском рату. Велика победа у великом рату плаћена је прескупом ценом у крви. У Другом светском рату најмање седам стотина хиљада Срба је погинуло или побијено.⁷⁸

---

⁷⁸ У првом светском рату Србија је изгубила око 1,200,000 становника и то највећим делом мушког у пуној животној снази.

Од 1944. наовамо, хиљаде најбољих Срба напушта Србију и одлази у бели свет да се више не врати. У интелектуалном смислу, Србија сваке године остаје без највреднијег дела свог народа, без наде да се тај губитак икад може надокнадити. Као човек који болује од крволиптања, Србија не успева да спречи одлазак своје учене омладине.

На основу ових особина излази да Срби спадају у старе европске народе. И по свом трајању и по својој историји они то и јесу. Зато Срби више не располажу оном животном снагом која одликује младе народе. Срби се биолошки обнављају тешко, опадајући у броју у свакој идућој генерацији.

Ако немају младости, Срби би требало да имају мудрости. Некад су битке добијали на снагу, данас за то више нису кадри. Уместо песничењем са издржљивијим од себе, требало би да умеју да побеђују разумом. Њихова предност лежи у историјском искуству, а не на бојном пољу.

Под србокомунистима су, авај, радили све супротно. И довели себе на ивицу понора.

Посртаће Срби и у будућности док не буду схватили да су природни опстанак и унутрашње просвећење нације важнији од сваког дела државне територије. Име и уважавање стичу се духовном, а не физичком величином. Снагом мисли, а не ударцем батине.

Први услов за то јесте излечење од националне мегаломаније. Самозване српске елите много пре него рањеног и обманутог српског народа.

Заражено ткиво се мора одстранити, иначе ће оболети читав организам.

Болно?

Да.

По званичним подацима у Југославији је било 1,706,000 жртава у Другом светском рату. Изгледа ипак да је ова бројка претерана. Неке прецизније статистике се задржавају на цифри од око једног милиона од којих највећи део отпада на Србе.

Али, једино спасоносно.